

СПАРИНА

Роман

ЗА ВРШЧАНЕ И РОШЕВЉАНЕ

РОШЕВО И ОЛИЧЕЊЕ РОШЕВА

Рошево, кужно и успавано, угнездило се у Панонској низији као да је изронило из пресахлог мора. Црквени торњеви и звоници су накомештени. Летња прашина засипа улице и тешко се дише због врућине: замагљује видик. Рошевско брдо се скрива иза нечистог ваздуха што, крећући се у таласима, разноси смрад ђубришта по периферији. Осећа се болест. Све је посивело од вреле прашине наталожене по дрвећу и умирућим листовима, који као да капљу сагорели на сунцу. Канализациона мрежа је мала, слаба, готово никаква, па фекалије и други отпаци, људски и животињски, отичу улицама и загађују их. Ужарени ваздушни таласи наваљују на град од јутра. Тек пред вече се смире. Тада Рошевљани, осмељени, излазе на улице, а небо се испуни тамом, која се преноси и на варош посуту прашином, те уместо да Рошево утоне у сан, буди се и гласови одзвањају, згушњавајући се и ваљајући се по замраченим сокацима као незадржива маса што се у средишту Рошева додирује и спаја у целину, у неуништиви жамор. Тада се варошани понашају као жабе недокрекетане и причају о дневним догађајима у Рошеву мада је град током дана чмавао и изгледао опустео као да је у њему завладала куга. Спарно лето, које све суши и ужарени прах претвара, за Рошевљане је ужасније и од опаке болести.

А рошевски свет је шашав као рој помахниталих мува. Преко дана, ћутке, не обраћајући пажњу једни на друге, као да се прећутно споразумевају, попут пацова, људи-муве се завлаче у своје рупе. Као да их светлост заслепљује, живе у полумрачним собама ишчекујући вече што их, као млитаве птичурине, извлачи из јазбина. Светло их плаши, а лето је права напаст на коју не могу да се привикну, баук од кога једва успевају да се сакрију. Најрадије беже у хладне подруме где лето не може да завуче ужарене језике.

Један од ретких Рошевљана, који се није препао оморине и летњег смрдљивог ваздуха, био је Мита Бедник. По рошевским кафанама продавао је новине и цео живот провео на бициклима вукући, непрестано, излизану кожну торбу у којој је држао штампу.

О Беднику су по Рошеву колале чудне приче. Захваљујући њима готово се ородио с варошанима почев од оних јадних, исушених, болешљивих оцачара до поглавара који су, уместо перјаница, носили перике, кратке. С новинама је био на хиподрому, вашаришту, железничкој станици, на тениском и фудбалском игралишту, па и на вештачком језеру у којем се никада није окупао, јер се воде плашио као огња. Зарастао је у чекињасту браду. С рукавима у којима су шаке нестале, његово одело је деловало празно, као спласнули балон из којег је, жмиркава, извиривала главица. С прњама, у чијим је великим наборима његово тело залутало (ко зна од кога је све добијао изанђалу одећу), личио је на страшило за птице. У Рошеву се говорило да му је место на њиви. Стално је био изван страћаре, која се под сунцем сушила и губила први облик, не одвајајући се од бицикла. Ма каква се врућина спустила на Рошево, није се мицао с улице. Као гуштер се излежавао. Није се прао. Само би једном месечно потопио своје рите у воду, исцедио их и пребацио преко разапете жице да се суше.

Ништа, баш ништа није имао Мита сем бицикла, који је више гурао но возио као да се плашио да се не распадне. Чим би сео на њега, благодари би заклопарали и цело то чудо, са којег је боја била отпала, заносило се.

Знале су га све рошевске генерације. Није се сматрао Рошевљанином онај ко га није познавао или од њега купио новине. Тај сигурно није био рођени Рошевљанин, јер у свачији живот, од рођења, он је улазио с излизаном, кожном торбом и клопаравим бициклом.

Мита Бедник, са жутим, испосничким лицем и чекињастом брадом, био је оличење Рошева лепе вароши: у њему се све рошевско, олињало и изанђало, одсликавало. Шкраље, равномерно распоређене, нахватале су се на његовој кожи. Као што се тихо и неупадљиво одвијао живот у Рошеву, шкраље су по целом бескућниковом телу разнеле његово мирење са прљавштином.

Било му је свеједно што су улице засуте прашином и трулим лишћем, или осушеним блатом, и залирене мутном водом која није отицала. Није био плаћен да са улица уклони ђубре скорело попут стврднуте коре. Ко би то учинио када су се варошани посакривали по кућама, и нису смели нос да промолу од врућине. Шта неће увртети у своје усијане главе. Када би се њихови мозгови претворили у мртву материју, одвојену од човека и без икакве функције, била би то топла сплачина, разводњена, а место би јој било на ђубришту. Миту је и то остављало равнодушним. Није било његово задужење да доноси законе по којима би се одвијао живот у граду, нити је морао да брине да се људски умови правилно искористе, о томе није имао појма. Продавао је новине и као страшило гурао бицикл по Рошеву. Понекад би, изненадивши и себе, учинио неку глупост.

Једном је жена адвоката Михајлова, дебелгузог мекокошца, поред тениског игралишта сусрела Миту који је, гурајући бицикл, није приметио. Ништа није видео по врућини на Рошево спуштеној попут густе кише. Адвокатиница је ставила руку на волан бицикла, и рекла:

- Могу ли добити новине? – стрпљиво је чекала одговор.

Мита је и даље гледао испред себе, обневидео.

- Могу ли добити новине, госпо'н Мито? – питала је подсмешљиво.

Из подеротине на панталонама Бедник је извукао прљаву, изгужвану цепницу на којој су се осушили слинци, да је госпођу ухватила мука, и само је превукао преко носа као да је омирисао смежурану крпу, и вратио је у цеп. Тргао се као да се буди из омамљујућег сна и рекао напуклим гласом:

-Тениски меч у недељу ће бити интересантан. Треба једном да победе и наши.

- Пише ли о томе у новинама? – наваљивала је жена. –Има ли нека реч о утакмици?

- Утакмица ће бити занимљива – искривио је уста, а затим и главу, која је, климаво насађена на врату, деловала смешно.

- Биће досадна као и прошлог пута. Тенис је досадан спорт. Играју га људи без крви и меса – говорила је адвокатиница, жустро, да би повратила Бедника из обезнањености. Чинило се да ће заплакати. Заиста, плакало му се. Његове очи су се затварале као да су испуњене болом, а кратки уздаси су се отимали, и жена, увелога смешка, наставила је жустрије. – Тенисом се баве мекушци. Прави људи неће ни пипнути одвратан рекет. Ништа људе не може да разочара као тениск меч. Они и долазе на игралиште да би се, баш као и у позоришту, видели. А сама утакмица је за њих нестварнија и од сна – заћутала је и посматрала: Митина глава се заносила. – А вама се, господине Мито, спава, јер, изгледа, целу ноћ нисте ока склопили. Или вас нечист ваздух омамљује. Данас у Рошеву влада нечиста сила. Оморина је притисла људе и не да им да људски прогледају. Понашају се као слепи кучићи. Видите ли, господине Мито, или се претварате да сте оћоравили? Нећете рећи да за вас у овом тренутку ништа не постоји.

Бедник је грубо одгурнуо руку и погурао точак спустивши браду на груди, те је жена, зачуђена, заборавила да затвори уста док је Мита мрмљао о тениском мечу и лоптицама од новинске хартије. Нико га не би разумео. Био је толико обезнањен да, вероватно, није знао ни да се налази у Рошеву, ни да му је пред носом тениско игралиште, где су почели да се окупљају тенисери.

Мита Бедник је живео у полусну одакле га је тешко било измамити. Када је разговарао са Рошевљанима, зурio је у небо, што је одавало утисак да му је врат искривљен. Освртао се с видним напором, као да му је уместо врата била непреболна рана. Његов мишји поглед се гасио после прве изговорене речи. И жалосно је изгледала накривљена глава, осушен врат и шкиљаве очи, које су плашљиво извириале из мајушне лобање као да им је Рошево било непознато. А толико су се на њега привикле, да ни у једном тренутку није било тешко установити где се налазе, али Миту то није занимало. Као да је живео изван тога.

У Рошеву, кужном од топлоте, састављао је дан са даном, његова страћара се сушила. Даске, од којих је била направљена, потамнеле су као нагореле. Увијале су се и добиле стомак, испупчен између два прозора. Сваког јутра, чим би устао, Мита би пољубио трбух и погладио га. А онда би га упоредио са својим. Стомак је набубривао од влаге, или суше.

Бедник није ни помишљао да страћара може да се распадне. Једина вредност у њој била је пећ. Кревет с подераним ћебетом завукао се у ћошак. Тамо су се додиривале две велике фотографије. Под је био земљан. У собичку је био и орман без крила. Назирале су се прње млохаве на ауфингерима, и умиваоник, лавор с прљавом водом, сто и две расклимане столице на које се ни Бедник није усуђивао да седне. У јазбину, у којој је осетио топлину гнезда, доводио је Циганку Марију Фрас. Истресао би се као човек. Само тада би се обрјао, и није личио на чудовиште, чупаво, мишјих очију. Марији његова брада није сметала.

Неколико дана би се давио с њом и лизао јој зној с коже, а онда би му то дошло до гуше. Марија Фрас би из дашчаре излетела као метак. Бедник би се опет извлачио на улицу и опрезно жмиркао као јазавац, кашљуцао је и онда, неколико тренутака се сабирући, сео на бицикл и кренуо у кружење градом.

Када би се Мита појавио на улици затрованој прашином, усамљени Рошевљани би се сјатили око њега и, окружени затвореним прозорима, капијама иза којих као да није било живота, смејали се Митиној неспретности. Исти људи који ће направити кретенчиће, исти, немоћни да истешу људе незагађене прљавштином цере се и употребљавају блесаве речи, не могу да се ослободе простачких реченица. Мита би се усправио и кроз црне зубе нешто пропискутао, а људи су се смејали. Смејали су се и црни Митини зуби, и руке у којима је волан бицикла поигравао.

Ноге, у широким панталонама, дрхтале су од чудног смеха који је из Митиног тела куљао као лава. „Претворио се Бедник у вулкан, па се тресе, Миту је стрефила грозница“ – викали су људи. „Леба ти?“ – неки нису веровали. А вулканско тело није могло да истресе лаву, Бедник се освртао и тражио Марију Фрас. Ње није било као да је пропала у земљу. Није било ни једне друге женске као да их је нечиста сила истребила, а сваке вечери су се могле наћи на угловима улица. Псовао их је Мита, нарочито мајку Фрас као да је крива што је рошевски смех загадио гецаво тело у преширокој одећи. Распало би се да није зајахао бицикл. Лудо га је потерао, да тандрче и јауче на кривом, старом, излоканом путу.

О рошевском идиотизму би могла да се напише посебна књига. Књиге и настају тамо где влада најжешћи идиотлук, јер о мудрости се не пише, она је присутна, па и код привидно најбеднијих људи, а идиотима у писмима никада није довољно места. И када се пише о мудроме човеку, то је зато што је окружен идиотима.

Уместо да се о свакој будали посебно казује, довољно је говорити о једном мудрацу насупрот кога је постројена армија људи који, у жељи да се праве паметнијима, у генијалном човеку откривају знаке лудила. А сами, блесави, не виде даље од носа.

Рошевска несрећна атмосфера, која наноси бол, била је поремећена када је заставник Захарије Кузмановић допутовао у Рошево, али над узбурканом површином опет се склопио талас прљавог ваздуха, па је подофицир био њиме омамљен. Његову судбину је одређивала рошевска куга.

МУКА, ПРВИ ПУТ

Ужареног давнопрошлог лета, на дан изласка Мите Бедника из душевне болнице, у Рошево, град као лавиринт, доселио се заставник Захарије Кузмановић. Носио је велику путну торбу од скаја и пролазио поред луднице. Гушио се у униформи до грла закопчаној, изанђалој, излизаној и избледелој од прања. Широка решеткаста капија се отворила, као да излази камион. Кроз отвор је гецав Бедник, неухрањен па му се нос извукао, изгурао бицикл. И у лудници га је чувао. Заставника је зачудило како је Мита гурао точак, десном руком је држао волан, а левом, која је била иза леђа, ухватио је сиц и накрену се као страшило накривљено на штапу. Кузмановић се није ни прибрао, а Мита је застао и, сачекавши га, затражио цигарету.

- Цигарету – рече заставник спуштајући торбу између ногу. – Имам. – Мита је из кутије извукао две цигарете. Кисело се осмехнуо. Стресао се када је повукао први дим.

- У болници не може колико оће да се пуши – рекао је весело зијајући у офуцану униформу. – Ви сте се дотерали. Сигурно сте војно лице, и допутовали сте... Рошево је смрдљива варош.

- То је прекоманда, не моја воља – казао је Захарије.

- Што су вам дали баш Рошево? – скинуо је с главе изломљен качкет и почешао куштруву косу. Жвалавио је цигарету као клинац. – Грозно је унутра – показао је према болници и, не скидајући поглед с униформе, брзо пушио. – Ово вам је као кад изађете с робије.

- Лоше је било?

- Није толико слаба храна, али нема слободе. Куд год мрднеш чека те зид. То је да се обесиш.

Захарије се осмехнуо:

- А шта радиш с бициклом?

- Разносим новине. Од тог живим – тежак осмех му је сијао на испуцалим уснама. Облизивао их је као пас.

- А ја сам заставник. Кузмановић – полако су кренули улицом, Бедник гурајући бицикл, војник носећи торбу. Врућина их је давила.

- Моје име је Мита. Зову ме Бедник.

- Што?

- Имам дашчару у којој спавам. Можда зато, а овим људима не можете да саставите почетак с крајем. Они су на своју руку, и не можете их по дану видети на сокацима. Затварају се у собе.

- Посакривали се као пацови. Плаше се да ће их сунце спржити. Досад сам видео тек неког човека – Захарије је погледао према небу као да испитује када ће киша ублажити спарину.

- Лето је овде ужасно – жмиркао је и дисао тешко. – И вама је топло?

- Горим.

- Ово је пакао. Сви су полудели – Мита се одједном тргао. – А где ћете становати?

- У Радаковој улици.
- Тамо и ја станујем – кликнуо је Бедник и испустио цигарету. Подигао ју је и врховима прстију скидао прашину с ње. – Моја је страћара на крају улице, код тениског игралишта. Играте тенис?

- Нисам ни покушао.

- Ја сам играо давно. Као прави ђаво – говорио је као да му се вишња топи на језику. – Сада би ми се сви смејали... Шашав је рошевски свет.

Ућутали су.

Ужарени ваздух их је напао. Увлачио се кроз нос, кроз уста у њих. Ненавикнут, Захарије је зачепио нос, али кришом погледавши Бедника који је задах подносио, скинуо је прсте с ноздрва. Осећао је да га нешто сече у плућима. Био је то за заставника савршено непознат осећај. Врели смрад, као да се на град слегло милион ђубришта, отварао му је нова сазнања, и уводио га у други живот. Осетио је како изгледа смрдљива варош. Учинило му се да је окружен мућковима, поквареним воћем, кварним и црвљивим месом, свим оним што испушта смрад и, с врућином, ствара најстравичнију напаст и легло болести.

Прве дане у Рошеву Кузмановић је провео у кревету.

Тек пред вече, док је жега јеђавала и смрад се повлачио на ђубришта, заставник се повратио и почео лакше да дише. Улице су зажагориле од људи покуљалих из кућа, и обамрлих. Кужни град је живнуо. Са свих страна, као у сну, почела је да извире музика и слатким таласима растерује страх, који је читавог дана Рошевљане држао укоченим. То је препало заставника. Да ли је музика била стварна или само његова уобразиља?

Од тог дана, за Захарија испуњеног обртима, почиње роман иако он у ствари траје колико и само Рошево са смрадом и његовим јеђавањем, јер да оно није толико дуго трајало, не би ни Захарија, ни Миту Бедника, ни остале људе везало за себе, па ни приповест што исклијава из његовог жалосног трајања, које не могу прекинути ни клетве, злурадост, болест и смрад, суво ужарено лето, жега, ни силна умирања, јер, склупчано у Панонској низији, Рошево је том пространству дало снажно обележје да се оно без њега не може замислити. Низија може сама опстати једино ако се опет појави море. Али оно мирује дубоко у земљи, или ко зна где, па град и даље траје са истим људима које је спарина позатварала по собама и подрумима, а гађење испунило више но племенита осећања.

Док је боловао, Захарије Кузмановић је навукао завесе на прозор. Живео је у полутами. Привикнут на њу лако је разазнавао предмете у собичку. Ствари су биле приљубљене уз зидове. До кревета се налазио орманчић у ком је висило једино цивилно Захаријево одело, неколико белих кошуља, до ормана сто са решоом, и столица. Она је скоро додиривала врата што су водила у двориште, где су се сјатила врата осталих станова. С друге стране, између прозора и кревета, био је углављен метални умиваоник са две боце пуне воде, да станар не би морао сваког часа да иде на чесму у усијаном дворишту. Под лавором је стајало и ведро с нешто прљаве, сиве воде.

Када је флаше напунио водом, Захарије је осетио малаксалост, повукао се у собу и легао на гвоздени лежај. Није скидао поглед с таванице. Осећао је како болест пролази кроз његово тело, додирује плућа, срце, увлачи се у утробу, мошнице, прелази на удове који трну. Смрад га је испунио и није се усуђивао да

пије воду, јер се и у њој осећао непријатан мирис. Њен укус је нагонио на повраћање, подизао трбух и заустављао срце. Чинило му се да задах пролази и кроз зидове. Почео је да ослушкује нема ли и у њима живота. Замишљао је у њиховој унутрашњости необичне, дводимензионалне животињице само да би заборавио болештину, али одвратан мирис је потиснуо маштарије. Захарије је осетио муку.

Устао је. Соба се заљуљала. Једва се довукао до умиваоника очајнички стискајући грло. Наднео се над лавор. Из њега је појурила, грунула сва тескоба, мучнина и смрад. Имао је осећај да избацује крупне орахе. Давио се, знојав. Када је било готово, дисао је као луди, бесни коњ.

Отпио је гутљај горке воде, неупоредиво слађе од прљавштине коју је избацио, и осетио олакшање. Ознојен, спустио се на кревет и заспао. Чинило му се да се постеља извлачи под њим, и да лежи у празном простору, а онда му се учинило да је све то фантастично далеко и нестварно. Хркао је.

Бедник, ћурећег грла и шаптавог болесничког гласа, раширио је по Рошеву вест о доласку заставника. Одавно се нико није усудио да се настани у вароши. Онај ко би свратио у град, планирајући да се у њему задржи два дана, остао би краће и од једног. Смрад људима није давао мира, долазак подофицира је звучао чудније. Рошевљани су похрлили у Радакову улицу да виде необичног дошљака. Гледајући их с велике висине човек би стекао утисак да се топи узаврела маса. Додиривали су се и преносили зној с коже на кожу.

Мита је искорачио из гомиле и залупао на врата Захаријевог собичка. Није било одзива. Бедник се освртао, немоћан и постиђен, према нестрпљивим људима што су жаморили.

Захарије је пловио у дубоком сну, и било је мало наде да ће се повратити. Тупи ударци су једва допирали до њега. Претварали су се у топле таласе који су миловали спавачеву кожу, и он се у сну подизао и летео ношен ваздушним таласима што су жуморили; облак, паперјаст и зањихан, одизао га је, Кузмановић није осећао да сунце жеже. Изненада је почео да му се примиче тежак, тром, црни облак. Крикнуо је од ужаса јер је осетио да га облачина, уз стравичну грмљавину, прождире. Влага му је оросила чело. Схватио је да нестаје, и губи се.

Сан се распао. Од светлости Захарија су делили отежали очни капци. Почео је да разазнаје ударце у врата. Нашавши се опет у загушљивој собици, осетио је да је мокар. У глави му се мутило. Ударци су се поновили. Зачули су се и повици:

- Заставниче! Заставниче!

Из дворишта је допирао жамор као да је било пуно зрикаваца. Кроз рупу на завеси провлачила се светлост и спуштала се на заставникова боса стопала. Повици су се поновили.

Једва се покренувши у влажној постељи Захарије је испустио тих глас као да му се грло цепа:

- Ко је?

Тајац је завладао неколико тренутака, а онда је исти човек који је дозивао Кузмановића, прозборио:

- Није ли вам зло, заставниче?

Захарије није имао снаге да јекне. Ћутао је цео минут, а онда, покушавајући да нешто изусте, осетио је да не може да говори. Зачуо је куцање на прозору и шаптање:

- То сам ја, Мита Бедник.

Заставник је смогао снаге и прошуштао:

- Шта тражиш?

- Довео сам људе – пропискутао је Бедник.

- Које људе? – зачуо се и дуг кашаљ.

Мита је причекао да утихне, а онда је колебљивим гласом проговорио:

- Хоће да нас виде... Ви сте болесни, заставниче... Да доведем лекара.

Из собичка није долазио ни шушањ. Захарије је осетио да му сан опет пада на отечене, крокодилске очне капке. Тело му се укочило и отежавало дисање, а жамор у дворишту се утишао и зријавци су почели да одлазе, што је на болесниковим уснама измавило смешак. Смешећи се, Кузмановић је осетио да га топли таласи поново подижу. Мита је раширио руке и покушавао да задржи људе који су се разилазили:.

- Болестан је.

- Чини се да ти изиграваш болесног мајмуна – зачуло се из гомиле.

- Видећете га кад оздрави.

Жагор је измаио у двориште остале станаре Велике куће. Посматрали су разилажење разочараних Рошевљана који су гунђали.

Бедник је потерао бицикл према здравственој станици и, после десетак минута, вратио се с лекарем. Једва су пробудили Захарија који је, пошто га је млитава, црни облак прогутало, отворио врата климајући се на знојавим слабим ногама.

Доктор и Мита су ушли и Бедник је с прозора смакнуо зелени застор и пустио светлост у собу. Лекар се збуњено освртао и тражио место за своју торбу, а заставник је принео столицу кревету и, тешко дишући, опружио се по њему. Понудио је лекара да седне. Овај је полако почео да му опипава чело на коме се сасушио зној. Кузмановић је отварао уста попут рибе.

- Осећате муку? – упитао је лечник.

Захарије је главом показао према умиваонику и доктор, вешто прикривши гађење, погледао је тамо. Дао је Мити руком знак да изнесе лавор. Бедник је опрезно подигао посуду и изнео је у двориште. Тада су на остала врата, као и први пут истовремено, измилели старци који су Велику кућу делили с подофициром. Поздравио их је. Фијакериста Купичарски, чији се фијакер сушио и распадао у ужареној авлији, и глумац Драги Петковић били су му пријатељи, док је чистача ципела Давида, Текелијина и Аврама Ружалинова једва познавао. Учитељ Павловић и Заре Димитријевић чамели су у својим собама. Попут осушених, зубатих пацова чекали су смрт. Расправљали су о Хераклиту. Зато је Бедник тврдио да су изгубљени као ћораве муве.

Док је испирао лавор, пришао је Купичарски и додирнуо га трбушином. Ћутке је показивао према заставниковом стану.

- Болестан је. Довео сам лекара – зачуо је Бедник.

- Видим – прошуштао је фијакериста и повукао се.

- Смрад је такав да придошлица мора да се разболи – рекао је Мита осталим маторцима који су, исушених, бескрвних, олињалих лица, покушавали да докуче шта се иза врата збива са дошљаком.

Унео је чисти лавор. Доктор је затварао торбу и говорио Захарију да треба да мирује и поступно се привикава на рошевско поднебље и да се ником не жали, јер му то неће помоћи. Не треба трагично да схвата болест.

- А лекови? – запитао је Мита уместо болесника, чије су се очи склопиле од светлости наврле у собичак. Приметио је то и навукао офуцане и истегљене завесе.

- И без тога ће оздравити.

- А мука? – зацвилио је заставник.

- И мука ће проћи. Она је последица прилагођавања. Вама не прија промена средине. Треба да се негде скрасите.

- Кроз неку годину – намигнуо је Бедник, - оставиће он овде своје кости због смрада. Неће му бити горе под земљом – смејали су се црни зуби.

Лекар, смешно подижући рамена као да му је кошуља засметала, пошао је према капији.

Покрио је болесника и када се уверио да је заспао, Мита се ишуњао из собе. Нечујно је затворио врата. У том тренутку угледао је глумца Петковића како зева. „Фуј, и то ми је глумац“, помислио је сустижући доктора. Гледајући за њима Давид је плуцнуо и ушао у свој собичак, зидова искићених четкама окаченим о дугачке ексере.

Купичарски се мувао око оронулог фијакера. Смрад, као прљави талас, накупљао се у дворишту. Старци нису излазили из куће све до мрака када, по обичају, Рошево живне и испуни се жамором, људским.

ТЕНИСКО ИГРАЛИШТЕ

Три дана је боловао Захарије Кузмановић. Четвртог се појавио на улици пруженој према тениском игралишту, око којег су се као спарушкане птичице скупиле дашчаре. Међу њима и Бедникова. Заставник га је угледао како гура бицикл. Изгледао је као полумртав коњ, подрпаног одела попут олињале коњске коже. Брадата мрцина. Вукао се грејан сунчевим зрацима, што су у зору разбили таму, спустили се на земљу и уништили Рошевљанима илузије о киши.

Тек када се размак између њих видно смањио, Бедник је препознао заставника и брже погурао бицикл. Чудновато се осмехивао, или је то било због браде нарасле око уста.

- Ех, да су ту, па да нас виде – рекао је и застао.

- Ко да види? – чудио се Захарије, жмиркао је.

- Они што су били у дворишту Велике куће док сте били болесни. Жељни су да вас виде.

- Нека дођу – насмејао се подофицир.

- Ко ће их извући из соба? Не видите да је сокак празан.

На улици никог није било. На њеном крају се уочавала само ограда тениског игралишта. Точкови Митиног бицикла оставили су дубок траг у прабини, јер другог није ни било.

- И овако је увек – упитао је Захарије посматрајући трагове точкова. Никог нема.

- Када је лето, спасавај се ко може. Шта ће човек против врућине?

Кузмановићеве ноздрве су задрхтурале, а онда му се гадљив израз, болном смешку налик, усекао у бледо лице:

- Одакле допире смрад?

- Око Рошева постоји хиљаду баруштина. Зими се смрад следи.

- А сада се откравио – заставник се осмехнуо. – Тамо, одакле долазим, људи се по цео дан излежавају на улици као гуштери.

- Нема смрада, тамо – потерао је бицикл, осврнуо се и додао. – Када у Рошеву не би било смрада, људи се не би толико плашили. А смрад и болест доноси... То је као куга...

Захарије се замислио. Град се дави у прабини и болештини, гуши се у спарини, а жега и смрад су га умртвили, исисали живот из њега попут пијавице. Док је корачао према игралишту имао је утисак да у вароши влада пустош и, с потајним страхом, упитао се није ли закорачио у свет у којем влада смрт. Осетио је мицање и чуо шушкетање, а онда је приметио како се људске главе помаљају на прозорима. Налик полуслепим створовима Рошевљани су бојажљиво излазили на улицу. Гледали су заставника. Сунце је спржило траву испред оронулих периферијских кућерака, кровова под тежином сунчеве светлости утонулих. Лица варошана су насупрот мрким зидовима, које као да је лизала ватра, била бледуњава и прозачна као у болесника. Због смрдљивог ваздуха фрктали су и пљували.

Војникова појава их је привлачила и, не обазирјући се на неподношљиву упеку, измилели су на улицу.

Кузмановић је зачуђено посматрао како са свих страна надиру људи. Изгледало је да су се тек вратили из сна. Полако су сужавали улицу. У првом тренутку био је убеђен да су глувонеми или опчињени неком силом, јер су се мицали успорено. Њихова лица нису откривала ни радост, ни тугу.

Међу њима је запазио крупну, зањихану жену. Летња хаљина, знојава и лепљива, у себи је држала пихтијасто тело, што се узалуд копрцало. Огромне, блештаве минђуше су извиривале из црне косе, а на дебелом лицу уста су била упадљиво нашминкана и на њихове углове млохава су падали јабучасти образи као нарасло тесто. Жентурача је шиштаво дисала постављена на четвртастим, стубастим, црвенкастим, меснатим ножурдама. Надувена стопала су се једва увукла у сандале.

Била је то Лепа Козаров, неударна кћер богатог мајстора Козарова, стаклара. Тог преподнева посетила је пријатељицу, осушену од врућине, хаљина је на њој висила као на чивилуку, а велике сандале су биле упадљиве због штапићастих ногу. Обе су се луцкасто осмехивале што је Захарија збунило, али, прибравши се, наставио је да мирно корача према игралишту. Рошевљани су застали. Испружених руку могли су да додирну заставника. Начинили су шпалир.

На Захарију су видели ћелу. Као хипнотисани зијали су у њу. Он је осећао да желе сазнати како је оћелавио. Желе да знају све, само не због чега животаре у свету и ко им је дао живот. Осећао је да се под укоченим погледима топи, нестаје. Проклета ћела је доносила несрећу. Зато је, када се доселио у Велику кућу и ушао у мемљиви собичак, из огромне путне торбе изручио десетину капа, пажљиво, као да је међу њима било скривено и ћосаво теме. Капе је стрпао у орман пошто других ствари, осим белих кошуља и неколико крпа, није имао.

Захарије Кузмановић је био висок и погурен као да су му се груди истопиле под тежином рамена. Уместо носа кочоперило се кокошје јаје, померало се чим би се насмејао. На средини јајета почивала је светла белега која

је блештала под сунчевим зрацима. Боја униформе, због прашине била је загасита, што се Лепи допало.

- Само да није ћелав – рекла је пријатељици која се кришом хихотала.

Када се примакао крају шпалира, Захарије је набасао на старца чије је збрчкано лице било уоквирено црном, памучном марамом, па му се у први мах учинило да је старица. Мушкарца су одале изанђале, искрзане панталоне. Чича му се унео у лице, жмиркајући. Кузмановић се осећао нелагодно и покушао је да гледа у страну, али старац је био наметљив и заставник се усудио да разбије гробну тишину, која је владала од тренутка када се Бедник одвезао на бициклу.

- Добро је стари, а? - осмехивао се спуштајући очне капке.

Старкеља је заклимао главом и на мртвим устима је затитрао смешак, који се преносио на лице. И оно је задрхтурало.

- Смрди, смрди – изустио је с гађењем.

Гађење се преносило и на збрчкано, пожутело уско лице и старац, пошто је зажмирио, поновио је крештавим гласом:

- Смрди.

Заставник се загледао у беживотно лице. Пожелео је да помилује маску, свуче је и открије младића од пре пола века. Тихо се смејао, шуштаво, лудој помисли. Старац, с памучном марамом и детињаст, изгледао му је близак.

Пришао је огради тениског игралишта, већ је заборавио на гегавог старкељу и открио мали улаз око којег је трава била спржена. Застао је и окренуо се. Рошевљани су се опет посакривали по кућама. Мучни утисак да у Рошеву влада пустош вратио се Захарију. По други пут је осетио навирање муке и, у очајању, брзо је пронашао полураспаднут, дрвен клозет. У његовом полумраку владао је врели, загушљиви смрад. Лепио се за кожу. Захарију се у утроби нешто окренуло.

Када се појавио на светлу, лице му је било у зноју, а блуза мокра. Осетио је језу. Свукао је блузу и раширио преко млитаве мреже што се вукла по средини терена.

Осетио је жеђ. Узалуд је тражио чесму. Воде је било само под бедемом, иза игралишта, који је раздвајао тај део Рошева и њиве што су, вапијући за влагом, гореле. Бедем је изгледао удаљен, и заставник се, уздишући од врућине, спустио у хлад под кестеном, где је био и домарев оронули кућерак.

Осетио је потребу да вечито остане на тениском игралишту, заклоњен загушљивом хладовином, и посматра беласање на прљавим окнима мале куће, да ослепи и не види прљавштину у Рошеву. Зажелео је да се више не помери и скамени се с осећањем да је заустављен на фотографији. Лењо се осмехивао с празним ужареним игралиштем пред собом.

Није се мицао, тешко је дисао. Опипао је влажно чело и заклоњио крокодилске очне капке замишљајући пред собом дебелу жену с црвенкастим ногама. Желео ју је као луди коњ. Дисао је теже. Сагорела трава око игралишта ширила је мирис паљевине и, када је отворио очи, почео је да је чупка и приноси устима.

Чуо је шушкетање иза леђа. Али није имао воље да се окрене. Имао је утисак да му се врат скаменио, било је то сладуњава окамењење. Главу није осећао. Склопио је очи и нејасне, извитоперене слике муњевито су кружиле око њега. Није имао среће. Мука.

Захарије се родио без среће и како је залазио у живот, било је очигледније да је нема. Није се усуђивао ни да сањари, јер је знао да ниједан његов сан неће да се обистини. Обузео га је једино сан да је заставник. Носио је униформу, ко зна одакле ју је ишчепркао, али никакве везе није имао с војском,

и није могао ни да каже како изгледају војарне. Ако би га ко упитао како изгледа касарна, рекао би да је толико пута улазио у њу да му се њена унутрашњост чврсто урезала у памћење, јер толико пута је њоме пролазио да је била што и непостојеће, и да је излишно описивати њен изглед. Покушавао је да убеди људе да је подофицир, и једино задовољство, од свега што је доживео у Рошеву, причињавале су му приче Мите Бедника, захваљујући којима је грађанима био представљен као заставник. Они нису сумњали. Насмешио се и мутне слике су нестале. Отворио је очи и гласно изговорио:

- Овце.

Шумови су се опет зачули, али Захаријев врат је био укочен.

Заставник носи заставу и Захарије је могао понети рошевску заставу, а могао је и сам да је направи и носи као градску. Не би Рошевљани ни прстом мрднули, јер је само смрад за њих увреда, топли, загушљиви смрад, који их је учинио посебним људима и сви, када би се указала прилика, пристали би да се Кузмановић прогласи за њиховог заповедника.

Захарије се родио без среће и његов прави живот почиње тек од успомена и, враћајући им се, осећао је право задовољство. Покушавао је да обнови прошлост, али, затворена иза њега, завршена, била је мртва и неприступачна. Док је била жива и присутна, чинило му се, није се био довољно иживео, да би касније могао да говори како је откривао праве животне вредности поистовећујући се са њима, да је дознавао трачке вечности. Али, он је био осуђен на молерај и варање.

Док је сазревао попут обичне тикве, био је кукавица да би се определио за мучно, напорно откривање чистих вредности. Поклекнуо је пред привидним сладуњавостима, пошто моћног осећаја мучнине у првом тренутку није било, латио се моловања и фарбања. Лагарије су га чиниле срећним и чак се преквалификовао у расног опсенера, а када је то увежбао и увидео да је молерај изгубио смисао у мору лажи, нашао се пред тим, сада гадљивим пролазностима као пред провалијом.

Предао се слатком сну о заставнику. Сањао је заставе и скрпио униформу, отрцану и избледелу, у коју нису сумњали ни неповерљиви Рошевљани. Дошао је до уверења да се скрасио у животу и да више није имао шта да тражи од молераја. Али, ипак је осећао муку.

То пролазно, пролазно. Живот заспи а човек мисли да се пробудио и разбуктао.

Постоји и трајно, оно се отелотворује када се човек не нада или не сања да оно постоји у њему као прикривена генијална мисао, уобличена наивном и свеприсутном филозофијом која боји доба детета...

Као дете Захарије је улазио у кућу, опрезно, да не би пропустио неки детаљ, отворивши крило капије и десном ногом, памтио је, стао на камен, што се поставља испред отвореног крила док се нешто износи или уноси. И одједном, као лед у грудим, осетио је стрепњу од грозне пролазности која се, незајажљива, отварала као и велика капија. А онда, у махнитом детињем страху, наслутио је да постоји нешто што ће вечно трајати. „То што отварам капију и улазим у двориште, то ћу запамтити“ – помислио је да може видети и више од оног што је било у авлији и иза процепа капије на улици. Било је то нејасно светлцање: сенке које су потонуле у мрак. И тај тренутак, мада је одавно протекао, остао је трајан иако Захарије, и поред тога што се присећао свих детаља, које је опрезно дознавао, није био свестан вечности у том облику, чак ни изненадног страха од смрти и нестајања, који га је био натерао да грчевито

потражи излаз из тог стања тако што ће, нехотице, упамтити тренутак када је отварао велику капију.

Мисао, што се у њему јавила док је улазио у двориште и које се сећао, зачудила је маторог Захарија Кузмановића, заставника, као што би таква реченица, мудра и чудна, запрепастила сваког човека и опсесивно га привукла прошлости да испита околности под којима је мисао настала, да би открио разлог свом запрепашћењу. То се десило и Захарију.

Било је топло. Као дечкић, лети, Заре, у набубрелим гаћама, трчкарао је сокаком. Његово мршава, голуждрavo тело ускладило се с оголелим изгледом прашњаве улицице. Под прашином је тињао сивкасти пламичак. Гледао је Захарије старе, осушене кестенове, сунце расточено по зидовима, спарушену траву. Улицом су се низали дрвени, трули, кишом испрани плотови и капије што су се, мртве, смежуравале. Волео је да посматра мраве, пиљио је у њихово чудно маневрисање, и складно испред тешке капије која је, попут пожутеле фотографије, остала на истом месту. И док је дечак, једва помичући огромно крило капије, улазио у кућу, осетио је да нестаје. Није ни падао, ни издизао се. Било је то стање ишчезавања. Све је било стварније од њега. Мравље правилно кретање, мрављи живот, мравља упорност. А то је казивало да он нестаје. Као да умире (Захарије је тада заиста умирао први пут и до коначне своје смрти цркаваће хиљаду пута у дивљем страху од прождрљиве пролазности). И занемео од страве, да није могао ни шушнути језиком, помислио је да постоји нешто чега ће се увек сећати, и онда када буде био ишчезао. А то је био тренутак *када је отварао масивну капију*. Било је *то*.

Колико се пута после тога напио, успаничен, као да се свет руши. Дешавало се тако изненада да јадни Захарије није имао времена ни да посумња у своје нестајање. Ништа за њега није било стварније од оног што га је окружавало и од бојазни у њему тињало. Шта је могло да му значи више од људи, које је касније у Рошеву упознао и од којих су му неки постали пријатељи. Без њихових коњоликих, пацовских, мајмуноликих, паткастих, мачјих, керећих, жабљих лица није могао замислити свет и захваљујући тој навици подносио је смрад који се у густим таласима ширио по граду.

Труло лишће, које је у јесен путовало улицама, привлачило је Кузмановића а да он није ни слутио да то путовање значи свршетак лисјег јата. Желео је да се уклопи у то оргијање. Изгледало је да лисје бира скривита места, на која људска нога није крочила. И детиња знатижеља је навела Захарија на жељу да проживи њихову слатку смрт, јер изван њих осећао се потиштен у великим гаћама. Мислио је да ће умрети од јада, пошто је труло лишће и даље пролазило. Чаробни круг није дозвољавао да сем погледа ишта Захаријево продре у њега, па се голуждрави дечачић заклињао да ће то увек памтити.

И тај тренутак је трајао. Захарије Кузмановић је био вечан, а појма није имао. Без икакве кривице због опредељености, без греха, чист и чедан, осетио је трајну вредност једном једином генијалном мишљу и тај чаробни, само његов, круг, који није могао бити правилнији и вреднији, натчовечански покушај да се тренутак учини трајним, дечачка, права генијалност, учинила је да Захарије потраје и у вечности мада није био ратни херој, ни обичан генерал, чак ни једног одликовања није имао. И нехотице, осетио је оно што Рошевљани не би озбиљно схватили – у једном минуту престао је да живи у времену (било му је свеједно шта се у прљавом свету дешава) – и, издигнут изнад свега нечистог и блатњавог, изрекао је мудру мисао „све је пролазно, а то, што отварам капију и улазим у двориште, то ћу запамтити“. Али Захарије се касније истопио у молерају, јер људи се понашају, и живе, као да немају другог посла до да бирају

најбољу врсту супе. Јадни заставник је упао у јаму међу рупаше који нејасно виде као муве што од предмета сагледавају мутне, влажне, дрхтураве мрежице.

Муве не могу дознати суштину слике, чак ни прави изглед њен док Рошевљанин, као што је Мита Бедник, види јасно цело Рошево, али помисао да у ствари ништа не види засмејала би га зато што се налази у кругу који није ни чаробан, ни на сан не личи. И цела варош, са сваком живом душом, окретала се у варљивом кругу. То су за рошевске прилике високи кругови. Због свега тога не може се докучити где роман почиње и да ли је његов свршетак могућ, а све је то у интересу истине.

И није ли боље бити слепац када се зна да су очи унесрећиле Рошевљане, међу којима су били Митар Клепић, човек послован и частан, и заставник Захарије Кузмановић? Нису ли се највише поуздавали у своје очи и веровали да је у њима мудрост снела јаје? Од јаја и почиње роман као, углавном, и сви сисари, јер они главати људи, Рошевљани, пошто ће о њима бити речи, који читају овакве књиге (или их људски прочитају или манијачки, попут беживотних сунђера посисају), и сами настају у јајима.

Захарије је, изненада, на склопљеним очима осетио вреле, знојаве дланове и зачуо пригушен, грцав смех.

- Ко је? – покушао је да шчепа напасника, али се овај вешто измицао не скидајући прсте с његових очију. Црвена светлост му је заискрила под капцима.

- Ко је, мајку му! – заурлао је.

Преплашене руке су склизнуле. Захарије је видео да му иза леђа стоји дебела жена. На сапуњавом телу хаљина није мировала. Жентурача, мамутолика и пихтијаста, смејала се, а велике сисе су јој се заносиле од грцавог смеха који јој је под искошене очи урезао јамице. Зној је натопио хаљину под пазухом и воњао понад заставникове главе. Црвеним коленима жена га је гуркала у леђа као да га зивка. Он је устао.

- Шта хоћеш? – отресао је прашину с панталона.

- Ништа – рекла је лукаво се осмехнувши. Пошла је према излазу.

- Куда ћеш?

Није одговарала.

- Ниси се уплашила мене?

- Нисам – почела је да скакуће с напором, али смешак јој се није гасио.

Захарије је пришао мрежи, с које је скинуо блузу, кренуо за женом.

- Како се зовеш? – упитао је.

- Лепа – нестajала је иза ограде, искривљене и на појединим местима полегнуте, одакле је допирао њен глас. – А ти си, видим, војник.

- Заставник Кузмановић. Нисам обичан редов.

Сустигао ју је под бедемом и неколико километара ћутке су ходали по сувој трави. А онда, када се Рошево истопило у сунчевом сјају као да је изгорело, застали су. Лепа је осмотрила околину и извукла из Захаријевих руку блузу и прострла је испод себе. Повукла је хаљину и открила беличасте пихтијасте бутине. Раширила их је и ставила дланове између њих као да их милује. Из коже је ишчилео зној, а жена је затворила очи. Топлота се згуснула у ваздуху који је, усијан, додиривао голе бутине, и Захарије је спазио пламичке што су их лизали, или му се причинило због капљице зноја упале у око. Жена је прстима прелазила преко бутина, жена је, да ли због спарине, дисала убрзано. И усне су јој се овлажиле густом пљувачком, од жеђи.

НОВИ ДАН, ДАНИ

Сутрадан, Захарије је отишао у стаклорезачку радњу Павла Козарова да запроси пихтијасту Лепу. Унутра је било загушљиво. Осећао се мирис кита, задах туткала, комадићи стакла су лежали по масном поду. Жаре Андасура, радник Козарова, поцрвенео у лицу мучио се са великом стакленом плочом, и, када је зачуо кораке, не одижући главу упитао је заставника кога тражи.

- Мајстора Козарова – изустио је Захарије несигурно.

- Ви сте, заставниче – одлепио је руке од плоче. – Чуо сам да сте дошли, али нисам имао среће да вас видим... А мајстор је некуда отишао.

- Желим да говорим с њим.

- О Лепи – из буљавих, исколчених очију вртао је подсмех.

- Откуд знаш? – изненадио се Кузмановић.

- Лепа увек све исприча. Били сте на игралишту, онда сте отишли иза бедема...

- Рекла је све – отхукнуо је заставник док су му се у мисли враћале

Лепине беличасте, путерасте бутине, ожежене сунчевом светлошћу.

- Није казала како је ишло – почео је да трља црвенкасто чело које је још жешће поруменело. – И готово је?

- Узећемо се. А што не бисмо? Ја сам заставник, а она мајсторова кћи, и удала би се – осетио је да може да се повери, јер се по стакларевом простодушном лицу видело да се и сам поверава сваком, али волео је рошевске боксере што је било зло по њега, јер је на њих трошио половину плате.

- Пристаће мајстор ако већ није – у буљавим очима је заискрио осмејак.

Заставник се насмејао и плеснуо Жарета по рамену.

- Има најбољу кућу у Рошеву – пошао је према вратима. – Дођи да ти је покажем.

Кућа је била велика. Права мала тврђава, посивела од ветрова, кише и прашине, с великим, високим прозорима. Изгледало је да смрад не може продрети у њу. Надвисивала је кућерке што су је, патуљасте, окружавали. Барокни рељефни украси капали су са зидова, а изнад капије су се испупчиле четири лавље главе. И чинило се да светлост оживљава два дивовска људска тела, са страна великог улаза. Зауоставивши дах, Захарије је себе затекао у очекивању да се кипови покрену.

- Велика је и стара – рекао је када се повратио од узбуђења. – Кипови су необични.

- То је знак пара – Жаре је погледао низ улицу. – Долази мајстор.

- Удовац?

- Жена му је отишла с једним циркусом. Зацопала се у акробату, јер је мајстор почео да жвалави. Била је дебела као Лепа... Само сало – говорио је тихо.

Када је мајстор ушао у радионицу, у Захаријевим грудима је горело. Мучне мисли о загушљивом, топлим смраду су биле потиснуте. Козаров, излапео, окостурен и цвокотав, казао је:

- Треба ли да вам се намести стакло на прозору?

- Није то у питању – покушао је да сакупи довољно речи које су му се у сувом грлу гушиле.

- А шта је у питању? Можда можемо да помогнемо.

- Не... – и примакао се сасвим близу Козарова. – У питању је ваша Лепа... – није могао да прогута пљувачку.
- Моја ћерка... Слободно реците – помагао му је старац.
Заставник је прогутао пљувачку:
- Решили смо да се узмемо... И ако сте вољни..
- Ви сте странац, али заставник – поћута. – То је честито занимање и ви сте частан човек. Верујем да ћете усрећити Лепу – осмех само што није слетео са његових сасушених уста. – Поћи ћу до Митра Клепића ради договора око столова и столица – пошто је то рекао старац је одјурio. И Захарије је изашао.

Лепа Козаров је била старија од њега. Рошевљани су се грозили њеног пихтијастог тела, али Захарију је дозлогрдио ћумез, окружен јазбинама Купичарског, глумца Петковића, Аврама Ружалинова и осталих. Фијакер му је дошао до гуше. Када је улазио у двориште покушавајући да га не гледа, велика, похабана, оронула, осушена, и зарђала играчка би се испречила испред њега. Спопадала га је мука. Долазило му је да умре. Пишљиви, распаднути фијакер је одавно требало да оконча на ђубришту, али фијакериста није желео да се одвоји од њега, јер су му све успомене биле везане за то мртво чудовиште.

- Радије би до смрти дубио на глави – рекао је заставнику Петковић када је овај затражио цигарету. Глумац се смејао идиотски. Захарије је ловио муве, јер му је то била једина разонода, а фијакер је стајао под његовим прозором. Користио је сваку прилику да пљуне на њега. Кочијаш то није примећивао.

И када је последњег дана у Великој кући ушао у авлију, фијакеру су уместо точкава, са страна, биле подметнуте по три цигле тако да се олупина издизала. Довољно да буде отеран у клозет. Када је излазио из смрдљиве, загушљиве, усијане кутије, у двориште је бануо Бедник. Спазио је заставника и притрчао му испружених длакавих руку:

- Честитам, заставниче, женидбу! – очи су му се сијале као у зверчице. - Рошевом се брзо проносе гласине.

Тада се из свог скровишта измигољио Петковић, влажне, зализане косе, и обратио се Захарију:

-Искрено ме радује, верујте ми. Биће то најлепша свадба у Рошеву – глас му је пријатно клокотао.

Захарије је на чесми испрао уста из којих је избијао задах. Обрисао се марамицом. Ушао је, не обраћајући пажњу на глумца и Бедника, у собу и легао с радосним мислима да у кућу Козарова смрад не може продрети.

Устао је тек кад је сумрак преплавио град, таму разнео по улицама и унео је у Кузмановићев собичак. Дрхтавица је обузела заставника. Гушио се од топлоте која се, згуснута, из дворишта увукла у собу као да је предосећала своју скору смрт. (Топлота умире, а смрад нестаје, и право је задовољство за Рошевљане ноћна шетња и завлачење у паркове. „Пацови“, помислио је Захарије.)

Ноћ је пролазила као да тражи најскровитија места на којима ће, када буде одлазила, оставити кутије са смрадом.

Јутро, преплављено сунцем, Захарије је дочекао у собичку. Пробудио га је зрак који му се успузао на лице. Протресао је главу. Светлост се није мицала. Отворио је очи и видео прозорско окно мутно од мувљих испљувака. Устао је и – пошто је вода у лавору била прљава – изашао у двориште. Гурнуо је шаке под водени млаз. Звиждућући, глумац Петковић га је прекинуо. На глави је имао полуцилиндар и, држећи у испруженој руци огледало, кривио је главу. „Као болесни мајмун“, помислио је Захарије.

- Што то? – упитао је.

- На свадбу ме је позвао мајстор Козаров – Петковић је поцупкивао.

Купичарски је изашао из своје јазбине с чекићем и почео да лупка по фијакеру.

- Штета што није исправан. Возио бих вас по Рошеву, а свет би зинуо – рекао је заставнику који се брисао.

Тек тада је заставник осетио праву срећу што ће отићи из Велике куће и преселити се у центар вароши, где свет није прљав као на периферији. Зар је Драги Петковић глумац? И Мита Бедник га је презирао. Петковић је могао глумити само у свом позоришту и то када би га направио у цепу. А шта се могло рећи за Давида? Зар је знао да ужива у животу када је сакупљао прљаве четке? Најзад, ти људи су били стари и сем смрти ништа нису могли да постигну. Одлазили су на хиподром или тениско игралиште, где је увек висио Ружалинов. Вашариште је било рејон Јове Текелијина и Давида. Учитељ Павловић и Жаре Димитријевић су се понашали као поблесавели људи. Нико није могао да им из главе избије Хераклита. Собе су им биле као затворске ћелије. Ретко су се појављивали на игралишту или у позоришту.

Не рекавши ништа фијакеристи, који је стрпљиво чекао одговор, Захарије се затворио у соби. Купичарски је погледао према глумцу и опсовао. Дао се на бесмислен рад, поправку фијакера, не би ли се ослободио стрепње од смрти која је и сан пригушивала (очи се спремају да се склопе и испусте из себе слабашну светлост, што једва дрхтури).

Преко креветског чаршава Кузмановић је нагомилао капе, а онда их је увезао великим пешкиром и завежљај спустио покрај врата. Свукао је блузу и почео да се четка. Када је и то завршио, сео је на подерану сламарицу и чекао Миту,

Бедниково лице, зарасло у чекињасту браду, појавило се на вратима. Обукао је превелико црно одело (истопиће се на врућини као мекан сапун). Захарије му је то рекао и пружио празну путну торбу, али Бедник је одмахнуо руком као да не жели да прими поклон.

- Ништа, ништа – рекао је Захарије и замолио га да му помогне да понесе завежљај до куће Козарових. Путем су их пратили ужагрени погледи варошана. Очи одају човека, одају и Рошевљане, али шта да се каже када очи засузе од смрада и загушљивог ваздуха, па не виде добро?

Мита Бедник се на свадби заставниковој напио као птица, а глумац Петковић је само посматрао како Рошевљани пију. Коса му је била влажна и зализана као да ју је олизао крављи језик. „Бар да је замочио у нокшир“, мрмљао је пијан Бедник.

Отменији свет се веселио као и олош, који се покупио с краја вароши и стајао покрај капије и потајно, завидно, уживео се у радост сватова. Лепа је била

радосна што се удаје за заставника. Очи су јој светлוצале, а дебели лоптасти образи се обесили о јагодице.

Рошевске свадбе трају до зоре, док светлост не почне да разоткрива грехе, скривене и тајне у лудој ноћи, и сватови, постиђени, разилазе се црвених, буљавих очију, које, као исушене ветром, горе. А када сунце обасја град златном светлошћу, оне су у чедном сну затворене. Дан после свадбе је пуст и тих и пиће на дну балона или бурета лежи и шири задах, колачи се суше и смежуравају, по њима се нахвата смрад и не могу се јести. Пред сумрак, када надолazeћа тмина прикрива грехе, пацови излазе из рупчага и у жамору преплављују варош Рошево.

Заставник Захарије Кузмановић, ћелав и уштогљен у очетканој униформи, насмешен као да му је осмех одликовање, пошао је са супругом, растресеном и гузатом, у кратку вечерњу шетњу.

ЦИРКУС ЈЕ ДОЛЕЛУЈАО У ВАРОШ

Кућерина није била безбедна како је веровао Захарије. И по њој је кружио одвратан задах, а ђубриште, у дну дворишта, било је загађено. Отпатке је из куће износила Лепа, а Заре је говорио да је смеће највеће зло, и у двориште није излазио. Знао је: ако изађе мораће право у клозет, да повраћа. Од доласка у Рошево био је стално обезнањен и свет му је изгледао претежак као да је тонуо у земљу, хватала га је вртоглавица. Проклете муке није могао да се ослободи. Да је није било лакше би подносио смрад, ужарену прашину и жегу што је земљу исушила и асфалт размекшала.

Кућа је бацала сенку, тешку, на авлију. Тек у подне, налазећи пут кроз густе кестенове крошње, сунце би се увукло у њу, засветлело, и тада се није могло дисати. Кузмановић је осећао да му глава постаје превелика, претешка, да му се врат ломи. Осећао је рошевску несрећу, коју је доносило смрдљиво лето. Једину утеху за њега је представљала Клепићева кафана, преко пута његовог утврђења. Код Јосифа Лебара, чија је пекара сазидана уз Митрову крчму, куповао је хлеб и слушао Лебарово мрмљање о порезу. Пекар би споменуо да је у задњем дворишту нашао угинулу мачку коју је, мајку му, неко пребацио преко ниског зида. А што су се заставника тичале цркнуте мачке, нека цркавају, умиру и људи, и поред тога на свету се ништа није променило, а Јосиф је гњавио Захарија причама о лешинама.

- Мачке су досадне као ђаволи – казао је пекар и сијао од задовољства што је то рекао.

„Мајмунска памет“, мислио је заставник.

Код Митра је пио ракију и слушао Катку Струкинову, певаљку, која се извијала као змија. Заносила је тело за музиком која га је вукла кроз дим, смрад, спарину. Ката је постала заставникова швалерка. Рошевљани то нису знали. Састајали су се потајно иза Јеврејског гробља, у сувој пуцкетавој папрати, на благој падини малог брежуљка. Ту је било израсло искривљено, сасушено дрво. Почело је да трули.

После неколико месеци у Рошеву, Захарије Кузмановић је осетио сву трулеж. Знао је где ће се срушити. Први је наслутио пропаст главатог, носатог

адвоката Михајлова, који је обожавао коње, кладио се на хиподрому и запустио кућу. А остали Рошевљани, ако нису волели трке, лудовали су за циркусом, или су гледали тениске мечеве. А када би пала киша, уместо да односи, наносила је прљавштину. Рошево се, изгледало је, претворило у мамутско сметлиште.

Страст фотографисања је обузела Захарија. Почео је да носи фото-апарат. Налик тешком одликовању лупкао му је по бедрима. Албум је пунио фотографијама рошевских знаменитости и познатих људи. Међу њима је био и фотос Мите Бедника како, у ритаму и прашњав, придржава бицикл. Сем капа на чивилуку у предсобљу Захарије је почео да скупља и фотографске апарате. Када је био сам у кући, поређао би их по кревету и посматрао разнежено.

А Лепу није знао где пре да ухвати, све се на њој окретало и када би ставио длан на њено месо, оно би задрхтало и искочило из шаке. Презнојавао се, а жена, напућена и бебаста, питала је „Шта ти је мили?“. Рекао је да тражи наочари (после свадбе их је добио од очног лекара) док се слоница смештала на кревет (мислио је да се попут сламке угиба под гомилом стврднуте масти). Захарије је тражио наочари. То је Лепу засмејавало, јер он није био слабовид, само је уображавао да жена умре од јада чекајући. Тако се превртала по лежају који је цвилео, и зашкрипао. Кузмановић би изашао из собе, а супруга, полумртва од јада, посматрала би га и дотукла постељу угнездивши широка леђа и надуто дупе, подупрто дебелушкастим ногама, скоро као у нилског коња на шта би Захарије, згурен иза врата, зажмурио. Дебели, љуспасти, крокодилски очни капци. Дуго би стајао тако снажђен, пицама би му постала превелика.

Осећао се чудно, осећао се као отирач од рођења и мислио је да људи о њега бришу ципеле, о ћелаву тикву. У себи их је, запенушан од беса, псовао. Никада он није био заставник, већ је лагао Рошевљане (или је мислио да их је обмањивао), али они нису били кадри да разликују истину од лажи. Захарију је срећу представљала једина мудра реченица, коју је изговорио као дете. Али никада неће дознати због чега се појавио на свету, и зашто је окружен полуслепим Рошевљанима.

„Све је пролазно, а то, што отварам капију и улазим у двориште, то ћу запамтити“, све мисли, сем те реченице, биле су смешне, и наопаке. А онда је дошао и проклети циркус.

Као циновска, пихтијаста, искривљена, таласава стонога долелујао је у Рошево. Десетина кола-вагона. Рекламе и плакати, шарени и поцепани. Велики звучници су зујали као да су се у њима разлетели бумбари. Стонога је узмувала Рошевљане који су закрчили Главну улицу, којом је циркус пролазио. Жамор је привукао и Захарија. Гледао је прави правцати, живи циркус, и зинуо од чуда. Вагони су били облепљени црвено-црним уочљивим плакатима, у колима су били скривени лавови и мајмуни у кавезима прекривеним цирадом, полунаге плесачице увијене у отрцане сатенске хаљине, кловнови изобличених лица, дресирани коњи с црвеним кићанкама, гноми, кривоноги и гегави кепеци, жонглери и акробате, јахачи, необични бицикли, гутачи ватре и мађионичари, опсенари, дресери и псићи руменкастих њушкица, кловнови, све то, измешано у вреви, преточило се у чудовишну стоногу која се, дрхтурава, увлачила у Рошево и из дремежа покренула олињале рошевске житеље. Досада ће бити уништена, смрад ублажен.

Циркус је у Рошеву нашао погодно тле као бујно растућа биљка. Тог дана Рошевљанима је он постао животни смисао. И заставнику Захарију Кузмановићу.

Стајао је испред своје кућерине с Бедником, који му се прилепио чим га је спазио. Био је обријан и бос је поцупкивао на врелом асфалу:

- Ух, топло је. Добро је што је стигао циркус – рекао је.

- И тамо ће људи да се гуше – додао је Захарије безвољно.

- Кажу да имају велике вентилаторе. Није то обичан циркус као они што дођу само за паре – загледао се у један плакат и покушавао да разазна слова. Читао је полугласно. Лепа, заносећи се у тесној хаљини, пришла им је.

- Баш дивно – усклинула је. – Вечерас ћемо у циркус, а, мили? – ухватила је Захарија под руку. – Водићеш ме?

Он је зажелио да отргне руку, али се суздржао:

- Идемо – рекао је и заћутао.

Обигравала је око њега, али његово лице није омекшало. Циркус је био једини смисао. Мита се неопажено удаљио, а Лепа је ушла у кућу и села на шамлицу у кухињи. Ту је чамила док није упознала свог Захарија.

Гомила Рошевљана се стушила према вашаришту куда је змијала колона, да види постављање циновског шатора. С великим поштовањем зијали су у дресиране коње као да су се у њима крила моћна људска бића. И ћутали су, или су се сашаптавали. Циркузанти, што су се мували око вагона, аутобуса и камиона да би протеглили ноге, пропали фрајери и клошари, пробисвети и мусаве луталице, истетовирани, у очима Рошевљана нарасли су у генерале, адмирале и сличне трице. У првом тренутку нису осетили смрад, а када је занос прошао и шатор био подигнут, било је касно.

Рошевљани су се гурали око вагона-билетарнице. На малом отвору, још више умањеном дебелом стакленом плочом при чијем је дну био изрезан полукруг, смењивала су се знојава и испијена лица девојке и старије жене. Карте су се продавале као алва и по подне их није било. Петковић, који је познавао директора циркуса, набавио је три улазнице за Захарија. Светина је на вашаришту једва дисала, а са свих страна допирао је жамор – смрдљива, ужарена, зујава кошница.

Град је празновао. Митар је затворио кафану мада није желео, али „Звезда“ је био први циркус те сезоне у Рошеву, и зато, већ у шест сати, Митар је окачио локот о кафанска врата. На вашаришту је никнула мамутска шаторска купола, искићена светлећим сијалицама, разнобојним, што су, жмиркаве, омађијале људе жељне будаластих чуда.

И Лепа Захаријева, попут храста, припремала се за циркуску представу. Из шифоњера је извукла свечану хаљину, плишану, ватрено црвену и лепезасту при доњем рубу, коју је ретко облачила. Морала је да је прошири да би у њу стала цела. Прави правцати хрест. Само што није запловила попут лађе. На улици прамац јој се љуљао и споро секао ваздух. Захарије је четкао своју изанђалу блузу. Бедник, у својој страћари, бензином је скидао мрље са јединих рита, а затим се обријао. О осушен, ћурећи врат окачио је искрзану кравату коју је, искежен, сваком показивао. А како се приближавао почетак представе, Рошевљани су бивали расположенији и куповали јефтине лозове. Смрад је јењавао.

Мрак је потискивао дневну светлост, сијалице су засветлеле пуним сјајем и блештав круг је синуо око шатора, додирнуо вагоне-кола и Рошевљани, полуслепи и затуцани, увлачили су се под шатор. Зијали су као да су поблесавили. Свако од њих могао је мирне душе, да прогута кокошје јаје. Мита Бедник је одмах приметио да у циркусу нема вентилатора.

- Какви вентилатори, какви бакрачи – рекао је Давиду, загледао у арену прекривену отрцаним, излизаним тепихом.

У шатору се осећао задах као да се испаравала ознојена људска кожа. Бедник се знојио и проклињао оне што су лагали о расхладним уређајима. Очи

су му се црвенеле од љутине док је Давид, узбуђен и обезнађен, посматрао како се циркус пуни као мравињак. Људи, заљуљани на седиштима на супротној страни, изгледали су сићушни.

Захаријеви су седели у ложи. Лепа се окретала и гледала како се мушкарци, бркати и трбушати, смештају на седиштима. Жамор, жагор, жубор, шумор, мрмор, шушкетање, блобот, зујање, зунзарање, цијукање, зрикање, зврјање, брундање, брујање, шуштање. Лудница. Светлост је почела да јењава и снап рефлектора је шчепао директора циркуса који је, трљајући пуначке, медузасте, млечне руке, најавио почетак забаве. А затим се појавио клоун.

Глупи август је био Жомир Павел, дебео, брдо сапуњаво. Смејао се идиотски што се Рошевљанима допадало. Смејали су се и они поистоветивши се, тако, с луцкастим клоуном. Отменији Рошевљани су мирно посматрали шта се дешава у арени. Размишљали су како је мађионичару успело да из блиставог, црног цилиндра извуче прегршт везаних свилених марама.

Жомир је на себи имао кариране блузу и панталоне. У огромном џепу, попут торбице пришивеном на леђима, теглио је велики, раздрндани вежер, што је сваких пола мнута бесомучно зврјао, при чему је клоун поскакивао, уплашен. Поједини гледаоци су се превијали од смеха. Захарију се повраћало, а Лепа није скидала поглед са дебелог клоуна. Његове вилице су шкрипутале, или је то била обмана, и необуздан смех се проламао под усијаним шатором. Петковић је, издижући рамена, непрекидно аплаудирао не скидајући полуцилиндар са кошчате главе. Блесави глумац је знао шта је отменост, али уста је рашчепио као коњ, велики зуби су светлуквали. Угледнији рошевски житељи били су, одједном, сведени на прост свет. Бедник је заборавио на вентилаторе и смејао се са осталима. Под шатором је прорадио вулкан, а Лепа Захаријева није скидала очи са клоуна.

Захарија је спопала мука. Истрчао је из шатора и пред запрепашћеним чуварима се исповраћао. Имао је осећај да испушта црева. Гнусни цветови су се распрскали по калдрми. То је засмејало људе који су стајали испред улаза у циркус. И заставник је био клоун.

Ваздух се прочистио а у полутами, попут зјапећих уста што непрекидно гутају слабашну светлост, церили су се људи. Захарије није имао снаге да их погледа, и пошао је до опустелог стрелишта. Првобитна мисао да гађа у мете учинила му се бесмисленом. И пошао је дому пипајући ознојено чело.

Када је ушао у кућу, умιο се и погледао у огледалу. Тражио је знакове муке, али осим бледила ништа није примећивао. Матори Козаров је спавао. У згради је владао напрегнути мир. Поветарац је у дворишту померао сенке, које су шумориле и топиле се на месечини што је капала с крова.

Чудна мисао је пала заставнику на ум. Да ли је то било због немирне ноћи, млаке месечине или муке? Прошао је кроз читаву кућу, не рачунајући собу у којој је спавао Козаров, и покупио све фигурице, и од порцелана и керамике и дрвене и гипсане и стаклене. Потрпао их је у корпу и однео у празну одају где је начинио минијатурно ратиште.

Поделио је фигуре у два табора, као да ће сваког трена између њих да започне битка. Обневидео је, дах му се убрзао и чинило му се да се налази на правом бојишту. Видео је крв која је потопила порцеланске и дрвене лешеве, запенушао се. Клечећи, налик белоглавом супу, надносио се над гомилу поломљених фигурина и, разрогачених очију, видео пакао: смрт, смрт. С њом се поистоветио заставник, као да је војсковођа.

Лепа је изашла из циркуса када су се гледаоци већ разишли и потражила Жомиров вагон. Није ни мислила на Захаријев одлазак док се провлачила између кола. Слабашна светлост вашарских светиљки једва их је откривала, и они, завијени у таму, нису се разликовали. Лепа је кроз прозорчиће завиривала у њихову унутрашњост, али глупог августа није угледала.

Задихана, најзад је у једном вагону спазила Жомира како, седећи испред огледала, опипава образе. Кловн се лењо померио када је зачуо куцање на прозорчету. Спазио је Лепу и руком показао према вратима. Она се с напором попела уз дрвено степениште и, учинило јој се, кроз мишју рупу увукла у кола. Жомир јој је понудио да седне на цијукави отоман. Он се сместио на столицу. Посматрао је Лепу још увек задихану.

- Чашу воде? – не сачекавши одговор пружио јој је чашу.

Вода је била млака и Лепа је хтела да је испљуне, али је ипак прогутала. Није успела да прикрије гађење.

- Читавог дана је у вагону. И ја је пијем – рекао је умирујуће Жомир.

Гледао је њена пуначка округла колена. Задњица јој је заузела половину отомана и кловн је пригушено звизнуо. Кузмановићева је уздрхтала.

Рекла је:

- Вечерас сте били очаравајући.

- Драго ми је да сам баш вас увесељавао, драго ми је – понављао је љубећи јој надланице, затим је велику главу спустио на њене сисе узбуркане (море, море). Дисала је, дисала Лепа Захаријева да јој се чинило да губи свест. Живот јој се претворио у море, које ју је носило кроз светлуцави мрак и дошло јој је да зајуче. Зацвилела је као пресрећна керуша. А Жомир је откривао њене беличасте, пихтијасте, длакаве ноге. Дисао је као побеснели коњ. Заиста, изгледало је да су на мору, вагон се љуљао заношен тежином љубавника који су, помахнитали, заборавили свет, циркус око којег су, скривени у својим вагонима-кућама, циркусанти преживали тренутке мира и, истовремено, спремали се за сутрашњу представу. А Жомир, стопљен с дебелом женом, млавио је отоман. Вагон је цвилео и носио Лепу по узбурканом мору, голицави таласи су је подизали. Изгубила је моћ расуђивања и опажања.

Ни она, ни Жомир нису опазили људску главу што је вирила кроз прозор. Тамни човек, једва одржавајући равнотежу на ножним прстима, пропињао се и гледао шта се збивало на изанђалом лежају. Био је то Мита Бедник. Пошто је угледао Лепу Козаров зинуо је. „Нешто ће се десити.“ Удаљио се, погурен и бешуман с мислима о заставниковој жени која се давила у Жомировом вагону.

Када је повратила дах, Лепа је једва навукла проширену хаљину. Коса јој се улепила на челу и, не скидајући поглед са Жомира који се теглио на лежају, пошла је према излазу заносећи велико тело. Напољу је стекла утисак да се вашариште проширило, да се извукла из кутијице у којој је владала ужасна запара. Пошла је кући и начас бацила озарен поглед на прозор иза којег се у мутној светлости излежавао Жомир.

Нико у Лепи, док је улазила у кућу, не би препознао тмурну жену која је полазила у циркус. Када је упалила светлост у кухињи, престрашила се. За столом је угледала Захарија.

- Где си била досад? – упитао ју је дивљим гласом.

Жмарци су јој прострујали кроз тело. Ћутала је. Када ју је Захарије ударио, осетила је да ју је морски талас бацио на гребен. Нашла се на поду. Осећала је да јој образ натиче, и читав њен живот у том тренутку био је нарушен. Све што је дотад доживљавала водило је сусрету са глупим августом,

догађај на тениском игралишту, свадба, долазак циркуса и проширивање црвене хаљине, на врхунцу је била љубав са Жомиром, која је у њој још тињала, али када ју је Захарије опаучио, желела је једино да се спасе његовог беса.

- Глупи август швалер! Ти ћеш да радиш заставника!

Његове шаке су се претвориле у огромне водене, или оловне, капи. Лепи се чинило да се љуља на ивици провалије. Глава јој се као кугла клатила.

А Захарије као да је ударао у камен, жена ни сузу није пуштала. Када се срушила покрај врата, отрчао је у спаваћу собу. „ Лепа је огромна пихтијаста маса. Лежи као мртва и лице јој је потамнело, ноздрве јој не дрхтуре, да ли дише? Смрт је у њој као велики цвет“ – мислио је. – „ Али Лепа ће се повратити, помериће велико дупе. Устаће као да ничег није било. А Жомир?

Захарије је покушавао да заспи, али гробна тишина, испуњена ненаслутивим покретима као да су се сенке увукле у таму, тиштала га је. Ваздух у соби је био препун струје која ће довести до бесомучног кретања, ковитлаца у којима се заставник неће снаћи, јер све ће се догодити изненада и биће несхватљиво за људски ум, сенке ће га затрпати. Зачуо је пригушене шумове с улице. Од зидова су се одлепљивале сенке шапћући као страшљиве ноћне зверке.

Када је отворио прозор, осетио је врели, загушљиви, смрдљиви ваздух како струји у собу и, истовремено, угледао је сенке како, неколико метара удаљене од зида, стоје зближене. Ни смрад Рошевљанима не смета кад желе да разоткрију нечију тајну. А никада неће дознати да им се живот састоји од примицања граници, са чије је друге стране смрт. Захарије није препознао ни једну сенку, али када се спремао да затвори прозор, приметио је ситну, погурену жену. Скакутала је према Митровој кафани и хитро нестала кроз врата. Улицом је прострујао кикот као да се неко дави, смех је прерастао у жамор што се полако удаљавао. У спаваћој соби Захарију је било тескобно. Зној му се лепио за кожу.

Повукао се у празну одају по којој су били расути остаци поломљених фигурица. Скупио их је на гомилу. Остао је загладан у њу до јутра, а онда је отпатке побацио у корпу и понео их на ђубриште.

ДРУГИ ЗАХАРИЈЕВ ЛИСТ

Погледајте како се окренуо други Захаријев лист. Читајте га темељно, људски, без злобе, да се не бисте преварили и почели да читате наопако. Ипак је заставник Захарије Кузмановић значајна личност. Он је главни јунак овог романа и можете, ако вам је по вољи, да га прогласите херојем, или верујете да је заставник велика смејурија. Ма шта се рекло и он мора бити споменут. Везан је за сваку реч као роб. Да ли је срећан, одлучите ви, али немојте пре времена да га стрељате, јер ћете изгубити верног пријатеља. Изгубићете пса! Види се, од Захарија све зависи, спаја зло и покварено, смрдљиво и гадно. Да га нема, те губаве везе би се распале и при слабашном сунчевом зрачењу, али он је у роману и загушљивом граду. Пратећи њега доспели смо у Рошево које не можемо сагледати ако не одигнемо копрену од уздрхталог, таласавог, врелог, непријатног мириса, готово је претворен у корицу, и чини завесу што затвара

пут погледу у успавану варош, коју не можемо видети ако истовремено не гледамо и заставника Кузмановића.

Погледајте га, какав је сада! Оно што буде одлучио да се учини, биће учињено, јер Рошевљани, плашљиви и помахнитали, чим чују заповест, осрамоте се у гаћама, као јато белих голубова.

Ујутро, изгладнео, с подочњацима нараслим као тесто, и са боловима у стомаку, отишао је код Јосифа Лебара по хлеб. Лепа, видно поднадула, није се мицала из кревета.

У Лебаревој продавници рошевски свет се гушио. Гладна година. Прва сунчева светлост је тек дотакла кровове, а хладна прашина, прошарана ретким траговима, на улици је мировала. Куће су биле затворене и изгледале обамрле.

Захарије је стао у ред уз осећање радости што Рошевљани још не знају да је окренуо други лист. Али помирио се с тим да своју тајну обелодани. То се догодило када је у радњу улетела жена, краката и задихана, с немачким акцентом и убалављена од ужурбаности, објашњавала да јој се жури. Хтела је преко реда да купи хлеб. Захарије се расрдио:

- Купићеш хлеб тек после мене! Чекај као остали свет. Ниси ме родила да те пропустим.

Жена је занемела и преплашена се повукла. Била је забезекнута због заставникове униформе. Ишла је, а танке ноге су јој се тресле.

- Нека иде ако јој се жури – прогунђао је Захарије и осмотрио Лебара који је ћутао. Купио је хлеб и отишао. Људи, престрашени, тек тада су живнули.

После доручка отишао је у Митрову кафану. Застао је на улазу и помно испитивао лица присутних. Мита Бедник је теглио велику торбу између столова нудећи новине. Петковић, у друштву Купичарског и Текелијина, говорио је да га свакодневни догађаји не интересују, јер немају везе с епохалним, за које жели да веже свој живот. Мита му је одбрусио да су то глупости. Када је спазио заставника на вратима, обрадовао се:

- Нема вас заставнице, сто година! – пружио је Захарију новине. – Можда, новине? Пише да ће ускоро кише.

- Пише за кише? – узмувао се глумац. – Додај ми једне, само за тренутак – нагнуо се преко наслона столице.

- А нећеш да купиш – ипак је глумцу пружио новине и обратио се Кузмановићу. – Као да нисте спавали ноћас.

- Болестан сам. Проклети смрад ме мучи откад сам се доселио – рекао је Захарије.

- Што не одете?

- Ни мртав – Захарије је пришао шанку. – Куда бих? Овде ми је кућа.

Појавила се Клепићка:

- Ти ћеш, Мито, лозу?

Бедник је климнуо главом.

- Две лозоваче... Ни мртав не идем. Ту ћу и умрем, смрад ме не може отера. Нисам мекушац! – гуцнуо је из чашице. – То ћу свима да покажем!

- И треба. Живели! – Бедник је надланицом обрисао влажне усне, почео је да говори да ће му страћара пропуштати воду чим почну кише. Више је волео вруће лето. – Онда је бар суво – рекао је, - и топло.

Заставник се загледао у сноп светлости што се кроз прозор умигољио у кафану и пресекао најближи сто. Зрак се спустио на под и зарио у њега. У прозору је ошамутио муве које су, помахнитале, зунзарале. Поред шанка лежала је гомила мртвих мувљих телашца, и Митрова жена је узалуд чистила. (Човек никако не може да се ослободи смрада и прљавштине као да су постали вечита

казна за грехе.) Захарије је пожелео да изгажене муве збрише сунђером. Правио је смешне покрете као да брише прозорска стакла. Хтео је да проговори, али реч му се у грлу претворила у коштицу. Мислио је, угушиће се. Пекло га је и закашљао се, нагло је почео да се зноји. Мита га је ударао по леђима, али коштица није искакала из грла.

Драги Петковић, са пријатељима, излапели Пенда, брат мајстора Козарова, Зикаторовић отац и позоришни редитељ Ђелевић који је нешто бележио у нотесу, изненађени, прекинути у обамрлости, јер су дотад живуцкали без напрезања и не осећајући да време протиче (понесени тајним сновима и шћућурени у столицама привидно су читали или разговарали, а, у ствари, у себи су осећали смрт која их је скамењивала, обамирала су, преморени, изводили споре покрете као да се невољно одлепљују од света, спавало им се и нису опажали лепоту сунчеве светлости која је оживљавала столове, живећи у привиду надали су се слатком умирању, воља за живот у њима била је угушена смрадом и спарином, желели су да заувек потону у прашину и више не траже заклон од жеге), обамрли и неспособни да осећају и мисле на друго до на обамирање, враћали су се из полусна. Били су гневни на Захарија што им је одузео једину радост. Поново су искрснули на јаву, где је свако рађање било пропраћено муком, спарином, оморином, прљавштином, смрадом, загађеношћу, буђавом и болесно намирисаном затвореношћу, гадним задахом, недуховитим и натегнутим забавама. Осећали су се обманутим.

Коштица се истопила и Кузмановићу је лакнуло. Природна боја му се вратила у лице.

- Мислио сам да ћете умрети – прогугутао је Мита Бедник, и смешио се.

- Нагутао сам се прашине. Не може се живети од ње – тек тада је заставник приметио да га људи срдито посматрају. Узвратио је гневним погледом. Људи су се мирно вратили привиду и снатрењу. – Лето свуда наноси прашину, а нама доноси море прашине. Човек може да се купа у њој – Захарије је зазујао.

- И да је пије – додао је Мита, искежен. Зуби су му били црни. – Прашина је страшна.

- А циркузанерима не смета.

- Гори су од животиња. Трпе све.

- То си лепо рекао – казао је Захарије. Чаше су биле празне и Клепићка је опет застала загледавши се у жмиркаво, јадно лице заставника. Он се окренуо и изашао из кафане. Скоро се сударио са Жаретом стакларем који је обукао искрзано свечано одело.

- А што то? – опипавао је заставник Жаретово одело.

- Данас је одлучујући меч за наше боксере. Ако победе, остаће у лиги. Ђеш увече на бокс?

- Где ће боксовати? – питао је Захарије.

- У башти Радничког дома. Козаров ме је данас пустио. Каже да нисам способан ишта људски да урадим када мислим на бокс.

- Нисам знао да у Рошеву има боксера. Овде су људи плашљиви.

- Не смеју ни погледе да укрсте. Али воле да гледају бокс – рекао је стаклар.

- Кукавице су – казао је Захарије и, благо зањихан одлазио низ усијану улицу.

Жомир је седео на улазу у вагон, а сунчеви зраци су додиривали његово лице и причинили га лепшим. Прави лепотан је био али чим би се помакао у сенку, поружнео би као ђаво. Локао је воду као коњ из улубљене канте, која је стајала у сенци великог точка. Цедио му се зној са чела и натеченог стомака, на леђима је натопио кошуљу. Скинуо ју је и раширио на крову вагона. Бео попут сира, с црвеним тачкицама по беличастој кожи, при сваком покрету стењао је од напора, уздисао и, мада је поливао прашњаву калдрму око кола, није могао ублажити јару. У вагону је врело као у котлу. Пошао је у оближњу посластичарницу, попио лимунаду, а одатле продужио на рошевско језеро да спере зној с коже. А језерска вода је била мутна и прљава, јер се није мењала, по њој су пливали остаци јабука, парчад дрвета, шапурине од куваног кукуруза, комадићи хлеба, и говна.

Блештава дневна светлост је почела да јењава и у ваздуху се појавила сивкаста измаглица. Само на врху Рошевског брега лежао је сунчев одсјај који се увлачио у небо. Град, као да је био затрован, већ је замро у пепељастозеленкастом сутону и прашини која се хладила. Ретки Рошевљани, који су се усудили да се по жеги успну на брег, када би сишли у равницу, чудили су се како се ноћ брзо спустила. Попут пужева спуштали су се низ обронке брда и претварали се да уживају у сунчевом смирају.

У башти Радничког дома гледаоци су заузели своја места иако је до почетка боксерског меча преостао читав сат. У првом реду, до председника БК „Рошево“ Равојева и потпредседника Стокина, седели су Жаре и Захарије. Грицкали су семенке. Жаре би радије оца пустио да умре, но боксере да испадну из лиге. Знојио се. Гледалиште се узмувало што је стварало бурну атмосферу као да је букнула грозница.

Ни Захарију није било лако, нешто му је треперило у грудима и дисао је дубоко не би ли дрхтавица престала, а у његовој кући, великој посивелој тврђави, у коју једино смрад може да продре, Лепа и Жомир су се опет нашли. Био је то швалерај какав свет само може да сања. Дебела тела, мамутолика и сапуњава, замрсила су се, маст их је слепила, и руке нису могле да се искобељају из загрљаја.

Захарије је грицкао прљаве, непосечене нокте, а борбе само што нису започеле.

Разгаљеном гледалишту први се поклонии Пера Шампион, стари засмејавач рошевске публике. Човек би, посматрајући га како се клања гледаоцима и како тресе ошишану главу, помислио да је то мајушни Касијус Клеј, али када борба отпочне, Пера Шампион спласне и претвори се у бубицу, мицаву врећу и прогута киле батина. И овог пута, судија у рингу је прекинуо борбу и гледаоци су цркали од смеха док је Шампион, ољуштена и црвена лица, млатараво рукама и бацакао се попут рибе. Тешкаши су га снели са ринга. И поред његовог пораза, који је ипак изазвао одушевљење међу полуслепим и тиквастим Рошевљанима, рошевски боксери нису испали из лиге јер су савладали госте које је, изгледа, обезвољио летњи смрад, пошто су Рошевљани, привикнути на тежак задах, лако извојевали жарко жељену победу.

Равојев и Стокин су се попели на ринг и сваком боксеру честитали. Пера Шампион је био смирен, али, пешкир, потамнео од зноја и прљавштине, није скидао са рамена. А на рукама су му се још увек клатиле рукавице као ђулад. Жмиркави, дебелгузи и коњолики гледаоци тапшали су победницима.

ВОЈНИЦИ У МИТРОВОЈ КАФАНИ

Да би прославили победу гледаоци су заједно са боксерима и председником и потпредседником клуба отишли у Клепићеву кафану, где су већ седели стари Зикаторовић, чика Пенда и Бенин, чије су јагодичне кости, испупчене и потамнеле од прашине, биле високо подигнуте. Жута лица су у диму посивела. Берберин Зикаторовић је натакао наочари и картао се са Јосифом Лебаром. Ката, умртвљена и млтава, безвољно је певала, иако су Кирилови Цигани свирали побенаVELO. Новодошли гости су унели живост у Катино срце, распевала се. Сви су пили као да се код Митра слегло јато смукова.

Дим се, попут чаробне, ваздушасте завесе, као дрхтурава, сасушена пара, која открива лица привидно усађена у зид, подизао према таваници и, кроз сваки отвор, као вода, бешумно је истицао, а око столова се ускомешао. Али, Рошевљани су певали и дим нису примећивали. Мита Бедник, с прљавом, изгужваном краватом на сасушеном врату, спужваста лица, узвикивао је „Живели наши боксери“ грлећи председника Равојева, који је то драговољно примао јер су боксери остали на површини и зато што га Рошевљани неће псовати. Бале су цуриле низ Бедникову браду. Берберин и пекар су склонили карте. И њима се пило вино. Жаре је био највеселији, с Катом је играо а она омамљена, пила је ракију. Под њеним устима Жаре је држао чашицу.

Празна Кирилова уста су се отварала, Цигани су свирали као да се у њима распало мртвило што су осећали као непреболне ране, затворене и љуте. У кафани је све испливало на површину, идиотизам и будалаштине, и блесавост и затуцаност, и глупост, и обезглављеност, јер ту, оно што је у човеку закопано, постаје свима доступно и откривено. Рошевљани, незајажљиво јато смукова, саживели су се са песмом као с њом рођени, а у ствари, попут пацова, чамили су у замраченим собама. И вид су изгубили, а у Митровој кафани им ни густ дим није сметао. Крештали су не слутећи да им је живот, обавијен прашином и смрадом, бесмислен. Пијани, убалављени, пунећи се вином, ракијом као мешине, побеснели Рошевљани не би ни сврабежну гамад на кожи осетили, ни смртну рану, цркавали су од пијанства. Када би им се у месо зарио нож, помислили би да им је крв вино и лизали је. И умирали.

Осећајући да врела отровна ракија навире са свих страна као да куља из зидова, Захарије је једва разазнавао гуштеролика лица са крокодилским натеченим очним капцима. Зној му се сливао низ образе. Двојица боксера, на чијим су се лицима оцртавали трагови удараца, сели су између њега и Жарета. Младићи су се нагутали дима и потискивали муку у буци свирке Кирилових Цигана и Катиног певања.

Захарија су прогониле луде мисли, да се увуче у туђу кожу и путује, а нико неће приметити да он, заставник Кузмановић, живи у туђој кожи... Да отпутује у Срећну земљу и поведе Катку Струкинову, да јој струк мери и колико

може да се рашири у ногама, да јој се игра на трбушчићу. Оставио би Лепу са Жомиром.

Причинио му се да се скаменио не осећајући да је у свом телу, руке су му млитаво падале, јер није успевао да их задржи на столу, ноге су му нестајале мада је седео, столица се угибала и, кроз покретан дим, чуо је како Жаре нешто брбори пијаним мајмуноликим боксерима.

Да поведе Кат у Струкинову да јој струк мери, да заједно певају путујући под очишћеним небом, без смрада, спарине и прашине, и колико може да се рашири у ногама.

Снови су се распршили. И покретни и магловити дим је опет заклањао људе, што су зунзарали попут бумбара. Кафана је била пунија, а дим, потиснут, још више се згуснуо да је и рођена рука изгледала туђа. Захарије је своју дуго опипавао, а Жаре се чудило:

- Шта то радиш, буразеру?

Збуњен, затресао је ћелаву тикву и спустио руку па ју је, дишући дубоко и равномерно, поново подигао:

- Морам мало да се размрдам.

- Ниси ли и ти боксовао... Види боксере. Ништа их не боли, знам да тебе боли... Знам – смејао се нагињући се преко столице, покушавао је да стане на ноге и показивао је Захарију оно што га је болело. – Боли те шевак, а?

Боксери нису могли главе да држе усправно а бабурасти носеви су им се црвенели. Мрмљали су и прстима, изломљеним и квргавим, лупкали се по раменима, „ти си добар, ти си одличан“.

И када су сви заборавили спарно, смрдљиво, ужегло рошевско лето, Захарије је на климавим ногама дошао до свирача и оштрим замахом руке дао им знак да замукну, али Ката, беличаста у лепршавој хаљини, покушавала је да и даље пева. Заставник је жешће махнуо. Кафана је утихнула. Знајући да ће се нешто догодити, људи, најближи вратима, изгубили су се у ноћи. Да би предухитрио остале, Захарије је дрекнуо Митру:

- Затвори кафану!

- А шта с гостима? – изгледало је да ће Митар да клекне.

- Гости остави на својим местима.

Гости су се откравили и почели да ћијукају.

- Мир, мир! А ти, Митре, затварај!

Ни шушањ се није чуо. Рошевљани су се повукли у љуштуре из којих су само носеви вирили, јер под кожом за њих није било места.

- Диж' се!

Само неколицина је бојажљиво устала.

- Диж' се сви!

Нико није седео. Погнути, посрамљени, преплашени, стајали су између столова. Чак и Жаре и Мита Бедник. Глумац Петковић би за заставником скочио и у бунар. Купичарски је мислио на оронули фијакер. Њему је свеједно шта чини док мисли на огромну похабану играчку. Текелијин је шапнуо глумцу да је заставник брзо заборавио дане њиховог заједничког живота у Великој кући.

Клепићку и Кат у, које су се, кокошкасте, накострешиле од страха, Захарије је одвојио од мушкараца. Митрово лице, смрачено, попут осталих је постало молећиво, али Кузмановић је био неумољив. Људи су дрхтали не наслућујући заставникове мисли. Одуговлачио је игру да би у њој више уживао. Осећао је да му пријатни таласи прожимају тело, осећао је да му оно потпуно припада. Ништа не може човека да испуни задовољством као осећај целовитости. То је право осећање устаљености којој је Захарије тежио од

тренутка када је као дете улазио у пространо, блештаво двориште, али је никада није постигао. Желео је да заплаче од среће. Кроз пијанство је наслућивао да се давнашње жеље испуњавају, да може владати светом и из њега црпети срећу. Никада, био је уверен, није био ближи прагу вечности. Видео је у очима изненађених Рошевљана немо одобравање које би му пружили у замену за мир, али није одустајао од намере да за неколико сати од њих, тромих, дебелкожих, непокретних, олињалих, испуваних, тромих, истеше веште војнике.

Најлакше се влада плашљивим људима. Од њих постају најпослушнији војници, не и најхрабрији. Од лењих трутова Захарије је могао да направи и пчеле, али не и ратнике спремне на јуначко умирање. Умирала су Рошевљани, вековима, увек од ракије и смрада, који је испунио Рошево и учинио га мрачном јазбином за јазавце, и пацове, што су се давили у пићу.

- Станите поред зида!

Рошевљани, скупљених ногу, послушаше заставника.

- А сад добро наћулите уши!... Пијани сте... као птице.

Клатио се на ногама.

- Знате ли где вам је место... Не знате – поглед му је клизио по уплашеним лицима. – Ваше је место на њивама и пољима. Рођени сте за страшила. А шта и радите у Рошеву? Оно може и да цркне по вама. Шта је вас брига што је овде смрад гори него игде. А вас боли што све може да се претвори и у црвоточину – разазнавао је лица као да су израњала из магле. – Пропашће Рошево, ако није. И због вас – почео је да иде од једног човека до другог и уносио им се у лице. Љуљао се. – Да сте паметнији не бисте то дозволили, но ви сте точила. Али, створићу од вас војнике.

Рошевљани су заграјали.

- Још нисам завршио.

Умукли су.

- Праве војнике ћу да издељем од вас.

- Али ми смо давно служили војску и ратовали – огласио се осушени Зикаторовић док му је ћурасто грло подрхтавало.

- Ви, рахитични, ратовали? Има да ме ословљавате са 'господине заставниче'. То да се зна.

- Били смо војници, господине заставниче. Знаш шта је војска – јавио се Драги Петковић с полуцилиндром на глави.

- Пре него што ми се обратиш, скини нокшир с главе.

Глумац је хитро смакнуо полуцилиндар.

- Можда си у позоришту и био војник, али ово је сасвим друго. Војска и позориште, где ту има везе? Ти си прост као ноћ, а правиш се мудар глумац.

Нико се није смео да се насмеје. Захарије се одмакао меркајући их.

- Ниједан од вас не зна шта је права војска, али сазнаћете.

- Не греши – задрхта чика Пендин глас. – Не греши, човече.

- Нема човека. И ти се усуђујеш да ми кажеш да грешим, а немаш појма о војсци.

- Давно сам ратовао.

- Мене нећеш да превариш – претио је заставник.

- Ти – заћијукао је старац, - пијан си као и ми.

Захарије се претећи нагнуо над њим ситним, шћућуреним:

- Ово је превршило сваку меру! У затвор! Тамо научи како војник треба да мисли!

Старац се није мицао.

- Шта чекаш? Марш у клозет! – Захарије се обратио Зикаторовићу и Беднику – Одведите га у клозет док не пронађемо боље место за затвор.

Дотетурали су старкељу до смрдљивог нужника, где није било довољно ни запушити нос и затворити очи, јер се смрад увлачио и кроз кожу. Обрастао коровом и нахерен, клозет је био начињен од трулих дасака. Светлост је једва допирала до њега. Ослоњен о даске, по којима се нахватала паучина, чика Пенда је удисао загушљиви задах. Бедник и Зикаторовић су побегли у кафану.

Старац, препуштен смраду, тешко је дисао. Хватао се за груди. Према грлу пењала се усијана песница разносећи утробу. Мука. Од ракије и ужасног мириса. Јабучица је сумануто поскакивала и узалуд је гутао ваздух, клозетски. Под брадом му се зауставио орах, и Пенда је осетио оштар бол, пијанство је попустило. И старац, затворен у полумраку, изненада се разболео. Из њега су провалили ружни цветови и сјурили се по нужнику. Слабашна светлост је откривала прљаве трагове.

У кафани Захарије је натерао Рошевљане да полежу по поду и да се, опружени и ослоњени о раширене дланове, дижу и спуштају, што је било пренапорно. Одјекнуло је сложено штуцање и подригивање. Захарије се заценио од смеха, сузе су врцале у његовим очима.

Без речи, држећи шаку на устима, Јосиф Лебар, грцајући од муке подигао се и отрчао у угао кафане. Леђа, коштуњава и повијена, тресла су се док је повраћао. За њим је пошао Жаре. Све је савладала мучнина. Митрова крчма се претворила у ђубриште. Рошевљани су сејали прљавштину без снаге да је у себи задрже, у тим тренуцима, немоћнији од дојенчади, препустили су се болести.

Клепићка, зубата и тршава, заплакала је и није отирала сузе које су се заустављале у наборима лица. Почела је да повраћа. Ката јој је, с леђа, обухватила стомак. Несрећна жена је јаукала док се Митар, згранут ужасним призором избекумуио.

Петковић је на устима држао полуцилиндар, црн и блистав, који је сваке вечери четкао и гладио. И први пут је из фијакеристине главе била избијена мисао о фијакеру. Желео је једино да мука престане, а Равојев је наједном осетио да је у Рошеву сувишан, да, као и сваки Рошевљанин, може бити извргнут руглу, да су све почасте њему указане, биле лукава припрема за доживљавање ове непреболне срамоте. Стокин, посађен на прљаве и размекшане цветове, пљувао је по њима.

Чика Пенда, лица орошена капљицама зноја, убалављен и умазан, на ждребастим ногама, дахћући, ушао је у кафану. Претрнуо је пред стравичном сликом. Гадост у клозету је била неприметна у односу на призор који је угледао. Пијани Рошевљани, с тешким мумлавим псовкама, ваљали су се у сопственим смрдљивим бљувотинама, а заставник се смејао. Кафана је, пошто су јој се зидови померили, запловила. Магла се спустила на ружне цветове. Старац, згађен, осећао је да нестаје, смрад га је увлачио, осећао је да тоне у врелу, житку масу. Пао је на колена.

Људи, што су се ваљали по прљавим цветовима разносећи их по кафани, нису се разликовали. Умазана одела, главе немоћне, мицави покрети, све је казивало да људи нису свесни онога што чине. Ошамућени од гадости, бауљали су на коленима и лактовима као да су упали у масу лепка. Осушени Зикаторовић је лежао на леђима раширених руку и ногу. Уста су му била рашчепљена. Ђелевић је лежао на Петковићевим леђима, Седмаков је покушавао да се постави на клецаве ноге, али једна му је падала у прљавштину у коју су се улепиле и Бедникове новине. Купичарски, придржавајући се за рагастов прозора, подизао је тешко тело, Јосиф Лебар је месио цветове замишљајући,

вероватно, тесто. Гадно, прљаво, смрдљиво, ружно бојиште. Ратници, поражени и смешни, копрцали су се у каљузи.

Још у дворишту, док је Захарије трчао према ђубришту, крупни ораси су почели да му излећу из уста, отворена у болном грчу. Риба. Заставник је притискао стомак. Пошто се исповраћао, пљувао је. Пресавијен у пасу и придржавајући се једном руком за зид, јечао је. А у спаваћој соби Лепа и Жомир, сплетени и обезглављени, ослушкивали су његове болне дубоке уздахе.

ЗАТВОР И МАРИЈА ФРАС

Град је брујао о догађају у Клепићевој кафани. Митар није имао мира од људи који су хтели да виде ружну башту. Пред вратима, Рошевљани су се слегли попут јата сивих птичурина, спуштеног на врелу прашину. Нису се мицали док Митар није отворио крчму. Нагнули су унутра. Цветови су нестали. Под је био изрибан. Разочарани Рошевљани су потражили оне што су те ноћи били у кафани, али су се, посрамљени, крили у својим јазбинама.

Када се Захарије појавио на улици, грађани су се склањали испред њега. Када би им се примакао, ћутали су. Захарије је имао утисак да је створен од паре и да га зато не примећују. И када је устао, имао је тај осећај. Лепа је у кухињи седела на столчици поред шпорета и љуштила кромпир. Лице јој је било плаво и, мада је чула о догађају у Митровој кафани, ћутала је не померајући велику главу, на којој је кратка коса деловала попут капице. Захарије је изашао у двориште. На ђубришту су прљави трагови прекрили комадиће разбијених фигурица који су се као шиљци пробијали кроз скорелу сасушену корасту масу. На улици га је осећање непостојања, осећање да је прозиран, још снажније морило. Напустио га је и Мита Бедник. Избледела, искрзана униформа више није значила ништа Рошевљанима. Око заставника мувао се само Аврам Лопаташев, гробар одвратан као покварена риба а варошани су, гајећи потајни страх према њему, веровали да доноси смрт. А човек не може да живи као вук. Аврам се лепо за Захарија. Рошевљани су се подмукло радовали и чекали да смрт задеси заставника.

Ваздух је треперио као прозирна, дрхтурава завеса. Прозрачно небо, бескрајних крила с којих је капала жестока врућина, издигло се над сувом земљом и смрдљивим градом. Муве су попадале и цркавале покрај зидова. Моћни кестенови су се гушили, увијени у прашњав огртач што се на светлости беласао попут костију.

Захарије није осећао да је ваздух затрован прашином, ни да Рошевљани очекују његову смрт. Чудила га је гробарева упорна жеља да оду код Клепића и пију. Лопаташев га је хватао за рукав и, бос, поцупкивао на усијаној земљи. Сва лица су била окренута према њима, лица пацовска нису осећала смрад. А Аврам је осетио радост, јер је срео човека који га није одбијао.

Напругнутост је попустила и пацовска лица су постала равнодушна када се Захарије, не погледавши Лопаташева, упутио кући. Лопаташев је поцупкивао на усијаној земљи и после заставниковог одласка.

После ручка, не проговоривши ни реч с Лепом, Захарије је отишао у башту и посматрао мраве у настојању да уочи ред, који је међу њима владао. Чудио се складу што их је сјединио у једно покретно, спретно биће. Извиривали су из сићушних пукотина земље и, као да замиру, губили се у њима с мрвицама.

Док је посматрао зрнасте, чиграсте, мајушне створове, седео је на трonoшцу, а када је златаст сјај на небу јењао и жега слабила, ушао је у кућу где га је чекала вечера. Лепе није било у кухињи. У кући је владала стравична тишина. Захарије је упалио светло у свим собама. Помислио је да ће лето ускоро престати, а тада ће на вашаришту, језеру, игралиштима, хиподрому да утихне жамор, на хиподрому коњи ће поцркати, Рошевљани чекају да све изумре као што су нестали кентаури и диносауруси. Али, Рошево блажено спава у равници. Дремеж је моћнији од свих мисли рошевских житеља, који се топе у запари. И ноћу зној немилосрдно цури низ кожу.

Шест дана Захарије није излазио на улицу. У празну собу је унео сламарицу и ћебе и затворио се. Чак ни у башту није одлазио. У соби је имао и нокшир који је Лепа, када је требало, без опирања износила. И јело му је додавала кроз одшкринута врата, као у правом заточеништву. Да ли због срамоте и увреде које је нанео Рошеву?

А сваке вечери Лепа је одлазила у циркус да гледа како Жомир сапунастог тела, у претесном оделцу, покушава да изгледа гумен. Кратке ногавице су подизале и откривале ноге, изнад чланака смешно сужене. Жомирова стопала су била мала. Гледаоци су имали утисак да ће се клоун сваког тренутка преврнути и дочекати на великој, тиквастој глави. Дулек се осипао грашкама зноја док је векер зврјао у превеликом цепу на леђима. Рошевљани, које су Жомирове будалаштине раније засмејавале, нису се смејали, а смешак, урезан у пребледеле маске, и даље је титрао. Жомиру је преостајало да се сам себи смеје.

Рошевљани су реаговали као преморени, засићени, трбушасте коњи. Осећали су неодољиву потребу за сном. Једино се Лепа смејала. Добијала је бесплатне улазнице и да ли се смејала због глупих вицева или од радости због оног после представе?

Вагон се љуљуљо као укотвљен на води, и беласао на месечини попут велике гомиле костију. Празно вашариште је дремало. По калдрми, опрезна као кап на раширеном длану, клизила је само Бедникова сенка.

У изгужваној униформи и зарастао у брадуруину, с полумесечастим подочњацима и живахним, крвавим мрљама у очима, Захарије је чамео у празној соби. Посматрао је људске главе које су промицале испод прозора. Чинило му се да Рошевљане покрећу невидљиви конци с неба. Кроз прозор се отварала сцена луткарског позоришта. Оквир прозора, примивши у себе слике са улице, давао је целовитост спољним догађајима. Са супротне стране улице, на којој је била Митрова кафана, допирала је целовитија слика мада су људи били сићушнији. Захарије је у њиховом понашању открио склад беспомоћности: мрачни, уплашени од топлоте и смрада, вукли су се улицом. И у несмотреној журби, засењени блештавом светлошћу, узалуд су се отимали невидљивим концима, млатарали су рукама као да лове инсекте и, заклоњени зидовима празне собе, тонули су, привидно, у нестварност.

Захарија је обузимала жалост што не може да им се придружи, баш као што му је бол задавала помисао да је немоћан да се претвори у лист и полети са лисјим јатом, далеко од спарног лета, у бакарну јесен, где би га дочекала, додуше и пропаст, нова црвенкаста боја. Трулеж. Затворен у соби није могао да се промени и запутује за људима што су, чинило се, више пута промицали испред његовог утврђења. Захарије је покушавао да у њима препозна једног

човека. То га је подсећало на мрављу породицу, што је у башти стварала чудесни савршени склад.

Уочавао је хармоничност људских покрета и равномерност којом су Рошевљани промицали покрај прозора, као да су се договорили о редоследу пролазака, и осетио изненада олакшање, а онда, преморен безнадежним настојањима да уочи сличности између људи, тонуо је у сан.

Путовао је далеко од загађеног Рошева, али загушљиви мирис ружних цветова га је пратио и, немоћан да га се ослободи, плакао је док је лежао на земљи. Грлио је велики бусен осећајући да се грудва земље суши, што му је задавало неподношљиви бол. Као да му се у грудима расцветала јабука, гушио се, осећао је како се смрт у њему шири и тело му претвара у сасушену, смрдљиву масу. На себи је напипао кошчице што су затегле кожу и задавале му бол, који га је, с оним пригушеним што је у себи осећао као мору, водио у нестварност, у бестелесност: био је окружен одсеченим људским главама, покушавао је да међу њима препозна оне које је виђао у Рошеву, а бусен је живнуо. Његово мицање је престравило Захарија. Грлио је главу Кате Струкинове. И љубио је. Генералска униформа, коју је на себи открио, била је попрскана крвљу и када је сазнао да је, с Катином главом у наручју, постао генерал, осетио је да га плима среће подиже са пољане посејане људским главама. Путовање се наставило. Непознати предели, кроз које је муњевито пролазио, доводили су га у недоумицу да ли је на земљи или небу. Топла пара, заклонивши видик, заплъуснула га је и на лицу је осетио крупне капи зноја, али није испуштао певаљкину главу.

Снови су се распали и вратили Захарија у суву стварност, у којој је, окружен белим зидовима, као у болници, могао једино да посматра коњолике грађане. Дебели, крокодилски очни капци су му затреперили, али помисао на пољану прекривену људским главама одржавала га је будним. Равномерно смењивање мучних снова и посматрања кроз прозор претворило се у бунило. Зној се сливао низ заставникову кожу. И у соби се осећало кужно рошевско лето. Изгледало је да улица, увијајући се попут сламке у пламену, гори. Протекоше тако шест дана.

Седмог дана Лепа се ражалостила, убалављена од плача, јер је Жомиров циркус отперјао из Рошева и душа јој се испразнила. С њеног отеког лица туга није силазила. „Жомир је понео са собом и радост Лепину“ – говорила је себи на шамлици у кухињи. Зурила је у шпорет. Ништа није кувала. Беспомоћна и уцељена, тражила је Жомира и док је затварала очи, привиђале су јој се нејасне, покретне сенке.

У сну, који није могла сасвим јасно да дочара, преживљавала је љубав са Жомиром и једва су до ње допрле очеве речи „ништа ниси кувала“. Тело јој је било камено и звук је кроз њега дуго путовао. „Ништа ниси кувала?“. У страсном напору тражења Жомировог лика, у свету где јој је тама одузела вид и моћ расуђивања – видела је само покретне и блештаве сенке што су јој затварале пут према месту на којем је, веровала је, био усидрен Жомиров вагон-брод – Лепа није чула очеве речи. Трзала се.

Захарије је спавао цео дан. Када се пробудио, имао је осећај да с њега спадају окови. Црни зраци су се увлачили кроз прозор. Тешко се привицао на полумрак као да су му се очи враћале из ужасног сна у којем је оћоравио (шта све није падало на ум већ шашавом заставнику). Зној је слепио блузу за кожу. Удисао је нечист ваздух и осетио глад, јер од јутра није јео, напунио се

врућином, а сада се пунио тамом. Устао је и осећајући да су му ноге отежале, пошао у кухињу.

Лепа је нестала као да ју је Жомир одвео и мала столица, увучена у полутаман простор покрај шпорета, изгледала је смањена као да се топила.

Захарије је из фрижидера извадио саламу, јогурт из флаше прелио у чашу из које је полако пио. Засићен и расположен, а дотад натмурен, кренуо је према вашаришту.

Улице су изгледале непознате, из даљине допутовале са детаљима које Захарије није препознавао, и никакву сличност није налазио с оним што је раније видео, јер, привикнут да то посматра кроз прозор, изгубио је моћ уочавања предмета неуоквирених прозором. Зато је лако разазнавао детаље у замраченим собама. Оно што је угледао на улици, стављао је у замишљени рам да би призору дао целину и нашао смисао, чиме су му и детаљи постајали јаснији.

Кроз свој рам посматрао је рошевски свет и, као на вашару, трудио се да што више призора увуче у уоквирени простор. Нико га није поздрављао што, у горућој жељи да свакој слици нађе одговарајући оквир, није примећивао.

Жалосно је изгледало место које је на вашаришту заузимао циркуски шатор а у које се заставник загледао, још увек расположен као да се вратио из тешког сна. Мислио је о љубави између Лепе и Жомира, али то му није задавало бол.

Тада је наишао Макај, рахитичан, ситан као десетогодишњак мада је имао двадесет година. Вукао је расклиматана колица на којима је клечала ружичастоцрна Марија Фрас. Колица су се скоро изврнула, јер их је Макај жустро вукао, као да је на њима врећа а не Марија, нашминкана, влажних усана на којима су се увијали шиљати зуби. Мараме на туфне, што је падала преко детињег и балавог лица, ублажавала је њен грозан изглед. Сисе су јој се скоро истопиле мада је имала двогодишњег жвалавка. Клечала је на трупкавим колицима и испуштала промукли, керећи смех. Била је нешто јача од Макаја коме је једино глава била нормалне величине, попут ђулета на кратком врату. Уместо очију надуле су се две искошене црте. Лице је било надувено попут дављеничког.

Када је Макај застао, Марија Фрас је и даље клечала кревелећи се великим зубима, а очи су јој под слабашном светлошћу светлцуале. Захарије је није примећивао, а Макај је са занимањем посматрао униформу и пипкао је што је заставника разгневило:

- Што чачкаш униформу! Скидај прсте!

- Скидам, скидам – надувене очи. Болесне, скоро као загнојене. Заливене сасушеним сузама. Због заставниковог гнева нестало би са колицима, а и униформа га је опчинила и очи су му још више натекле.

- Шта ти дам за то? – упитао је. Макајеве панталоне су биле као гађурине набубрене. - Шта ти дам за униформу?

- Не прави се блесав – сажаљиво ће Кузмановић. – Ово није за тебе, а ни ти ниси за војника.

- Ја би био најбољи – казао је Макај.

- Не лупај, него вози фрајлу да је не гледам!

Марија Фрас се идиотски смешкала, а Макајев мозак десетогодишњака је синуо:

- Дам ти је за униформу. 'Оћеш? – рекао је подигавши квргави кажипрст ка Марији.

Захарију се вашариште окренуло око главе од увреде коју му је мали, прљави, ружни, главати, грбави идиот нанео:

- Бежи док сам добар!

- Дам ти је целу – смешкао се Макај.

Марија Фрас се смејуљила, као застиђена, али ухватила се у коштац с ветром, подрхтавала јој је прљава кожа, лице јој је потамнело. Захарије је пожелео да умре од срама.

Као из калдрме, изникнуо је Аврам Лопаташев и смејао се гробарски, тапшући Макаја по уским леђима низ која је висила само прљава, искидана мајица кратких рукава.

- Дај је као што је обично дајеш. За три динара.

Макај, подбочивши шкраљавим прстима браду, надувеним је очима испитивао гнев који је тињао на Захаријевом лицу.

- Дајем за три динара – рекао је Макај.

А Лопаташев:

- Видео си, заставниче, како се женска јефтино добија. Дај три динара и води је – зуби су му се црнели. Између њих је било пола сантиметара празнине. Намигивао је.

Захарије му је спустио на длан три новчића не гледајући Марију Фрас, успавену. Сагореће. С вашаришта, Захарије је укоченог врата и стиснутих усана, убрзавши ход, отишао право у празну собу. Осећао је муку.

ИМА ЛИ КРАЈА?

Лепа Захаријева је омршавела. Кости под кожом су јој нарасле. На њеном лицу се запажао траг бола, великог. Још више је поружнела. Кожа, нагризана сузама, зацрвенела се и, натечена, изгледала је осушена. Очи су јој постале безизразне и укочене. Јагодичне кости су се високо подигле па су очи изгледале искошене и благо затворене. Хаљина јој је постала широка и, лелујава око тела, падала је испод колена.

Жомир је Лепи, обамрлој, био послао само једно, опроштајно писмо мада му је она често писала и молила га да се врати. О томе су по Рошеву колале приче. Најзад, Лепа је престала да шаље поруке Жомиру и бол је у њено осушено лице, некада пихтијасто, урезао боре. Лепа се сушила, а приче о њеној љубави примала је као награду за патње и, после неколико недеља, вешто се заклањала иза те маске. Бол јој је постао заштита од људи што су је мрзели, од Захарија који је умирао због прича, што су преправиле варош и претиле да га упропасте. Дао би Лепу Жомиру само да нестану ужасне гласине, да се успавају Рошевљани који су, попут отровне кукуте под сунчевим сјајем, расли подно шумовитог Рошевског брда. То је болело Захарија више од увреде коју му је прљави, ружни Макај нанео.

Шта је Захарије имао од живота? Дебелу Лепу, која се топила, таста стаклоресца и велику кућу у коју је продирао смрад, и хиљаду рошевских буљавих очију, што су урањале у несигурно утврђење. Није био ни херој, ни

мајор, није поседовао ни пиштољ, нимало поштовања није стекао, имао је натечене крокодилске очне капке и ћелу и десетину капа које је пожелео да некоме поклони, али коме?

А Рошевљани, чији се живот одвијао иза прозора празне собе, постојали су стварније и слободније од заставника утолико што нико није желео да зна шта се с њим дешава. Неприметни, препуштали су се слатком живуцкању (као у големом лигештулу у којем се сместило Рошево привидно ослоњено о брег). Док их је посматрао, Захарија је обузимала жалост што не може да се врати њиховом кужном јату и да опет сањари на тениском игралишту. Лепу више неће први пут срести, јер је то било затворено у прошлости. Неће срести испред луднице Миту Бедника како гура бицикл и ко зна када ће му опет поклонити торбу. Бедник је више не би примио. Иако је живео пацовским животом и излежавао се на сунцу, Бедник је био Рошевљанин, с осећањем припадања кужном граду. Омрзнуо је заставника и коса му је од врућине опадала, није се склањао с улице.

Испред прозора је прошао Јосиф Лебар, журно, као да избегава кугу а вазда ју је носио у себи и ма куда буде кренуо, налазиће се у смрдљивом, ужареном рошевском лету, што је под своја сасушена крила примило људе, који су животни циљ нашли у излежавању у лигештулу.

Пожелео је да Лебарова пекара пропадне и да пекар осети заслепљеност времена, да спадне на бедну корицу хлеба, из које је и Мита исисавао трунчице проклетог живота, као што се Захаријево пријатељовање с дремљивим Рошевом свело на друговање с крезубим Аврамом гробаром.

Загледао се у празну Митрову кафану. Клепићка је изашла и, са шакама на мршавим куковима, изгледало је да дозива пролазнике. Жмиркала је. Захарије се склонио иза завесе, јер се њен поглед задржао на прозору мале собе. Најзад се повукла у полумрачну бусију.

Захарије је и даље мирно посматрао маневрисање Рошевљана на улици. Онда, изненада, простор испред куће је опустео. Врућина је утулила шумове и људи су нестали, а он је самом себи изгледао мрав, јер ни по чему није могао утврдити да је жив.

Врата на Митровој кафани су зјапила и откривала полутаму у којој је сићушна Клепићка као сенка тек покаткад минула крај врата.

Заставник је скинуо кошуљу. Донео је пешкир да брише зној, али се и он навлажио. Узалуд је покушавао да још неког назре у крчми, јер је полумрак посакривао и столове, али је по живахности Клепићке закључио да се тамо нешто догађа.

Одједном, на улици се појавила Ката Струкинова. Њено жућкасто лице је извиривало испод рашчупане косе. Погледала је према Захаријевом прозору, насмешила се као да јој је уместо уста био сасушени цвет и дуго је тако гледала. Тек када су из кафане изашли Митар и његова жена, окренула се према њима и нешто показивала према прозору. Митар је одмахнуо руком и одвукао жену низ улицу. Тек тада је Захарије уочио да је пешкир мокар. Изнео га је у двориште и пребацио преко конопца за сушење веша. На кожи је осетио усијану светлост, жмарци су промилели кроз тело. Вратио се у празну собу.

Струкинова је нестала с улице. Оживели су Захаријеви снови: како путује у генералској униформи и с Катином главом у наручју, срећа га је запахнула. Где је сада била Ката, да ли у кафани или се претварала у сенку?

Мирно је изашао на ужарену улицу и упутио се ка Митровој кафани. Ката је за шанком прала чаше и одмах опазила заставникову сенку која је, попут изломљене лутке, пошла према шанку. Захарије је стао испред њега осећајући у

себи ужасан сан, који га је одвлачио, привидно, из Рошева, осећао је да одлази са пожутелим лисјим јатом, шуштало му је у плућима и није скидао поглед с Катиног лица. Помислио је да је њен смешак прилепљен лист, мало наборан и покретљив. (Лишће је тонуло у непостојеће и Кузмановић се топио у генералској униформи с Катином крвавом главом у наручју.) Изненада, као да је отворио очи и повратио се, увидео је да је Ката тако близу да може да је дотакне. Лист на њеном лицу се померио и зачуо се глас:

- Шта тражиш овде?

Видела је да је заставниково лице потамнело, да ли од врућине?

- Пио бих ракију – положио је шаке на хладан шанк.

- Не може. Знаш зашто – када се осмехне, зуби јој постају велики.

- Знаш, али страшно ми се пије. Врућина ме је угушила, и прашина.

- Шта ја могу? Кафана није моја – покушавала је да не гледа у његове очи. – Када би Митар чуо, избацио би ме.

- Зашто би чуо. Попићу ракију и отићи... Као да нисам ни био – коленима је лупкао о шанк.

- Иди док се Митар не врати – Захарије је зверео преко њеног рамена.

- Ракију не могу да ти дам.

- Даћеш! – нагнуо се преко шанка.

Жена је устукнула.

Покушала је да умакне кроз мала врата иза шанка, али он је већ ставио руке на њена рамена. Неколико секунди су се посматрали, додир је обоје изненадио. Захарије је тремо прешао преко шанка не пуштајући Катуну.

Све се десило као да је ветар улетео унутра и понео Катуну Струкинову, мало грубљи ветар и, као да је ноге изгубила, осећала је само како се ветар помиче. Дрхтала је ухваћена. Онај велики осећај се претворио у блажено умирање, чинило јој се да се затвара у велики цвет, тај осећај је надвладао и страх, и слутећи да је сасвим отворена, мада је то доживљавала хиљадама пута, схватила је да нестаје. И да ју је велики осећај преклопио.

Захарије ју је оставио још увек изненађену, с отвореним, мало убалављеним устима, с малим сисама, ослоњену о зид, како отире зној с ногу, ћути због срамоте, због љубави, због ружно лепог сна, и кецељу прикупља међу ногама као да је уплашена, слабашна птица, оставља је као метал што се хлади, као рањену девојчицу, јер је, одједном, постала тако сићушна да је, затворених очију, изгледала чедна.

Отишао је испражњен, али није могао да се ослободи мучног утиска да је изгубљен и да улицу прелази његова сенка за коју је слепљено хиљаду рошевских погледа. Осећај умирања се преносио сада на њега и, посрћући, ушао је у двориште. Блештава светлост га је заслепљивала. Мисао „све је пролазно, а то, што отварам капију, то ћу запамтити“ потиснула је мука. Одвратност је засенила племенито осећање.

Потрчао је у клозет где је после дуго времена учинио нешто као човек. Исповраћао се.

Није ни слутио да иза климавих, трулих клозетских врата стоји Лепа, као сасушена биљка, и да јој стомак расте.

Роман о рошевском заставнику Захарију Кузмановићу је завршен као што и сам свет може да се примакне свршетку. Већ сутра му је, говоре уплашени људи, крај. Али никако да дође његов прави завршетак како људи верују, јер он је утолико ближи што будале-наивци не могу да предвиде будуће

догађаје. Они су само наставак а не део света док он траје. Оно што ће се десити заставнику није део овог романа.

Нека Захарије у будућности сања о одликовањима и чека да га нови роман прими и понесе.

У Вршцу, 1969.

БЕЛЕШКА АУТОРА

Прво издање романа *Спарина* објављено је у Вршцу новембра 1970. у библиотеци УГАО (Књига 22) Клуба писаца. Нацрт корица: Владимир Богдановић. Штампарија „Слобода“, Вршац.

Писање романа је завршено октобра 1969. године.

Рошево је Вршац. Све друго је измишљено и стварно.

Ово, ново, издање је незнатно прерађено и коначно.

Београд, 29. мај 2012.

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Драги Бугарчић је рођен 20. октобра 1948. у Вршцу.

Прву причу *Ваиаришите* објављује у листу „Индекс“, Нови Сад, 1966.

Књиге приповедака:

Семенкаре, Београд, 1970.

Гроб Џонија Вајсмилера, Београд, 2003.

Романи:

Спарина, Вршац, 1970.

Пусти пуже рогове, Београд, 1974.

Захарије у Бечу, Вршац, 1975.

Пустоловине Желимира Бесничког, Београд, 1975.

Гост, Београд, 1979.

Страх, Београд, 1994.

Лавиринт, Београд, 1995.

Роман о роману, Вршац, 1997.

Роман о Милу Дору, Београд, 2002.

Моцарт и кугла, Београд, 2004.

Споредна улица, роман, Београд, 2006, 2012.

